

अधोमुखेन स्वदक्षिणहस्तेन सताम्बूलादिकमुत्तानं विप्रकरं गृहीत्वा निमन्त्रयेत्॥

ॐ अद्येत्यादि, अमुकगोत्राणामस्मत्पितृ—पितामह—प्रपितामहानाममुकामुकामुक—
शर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां श्राद्धसम्बन्धिनां विश्वेषां देवानां पुरुरवो माद्रवो
नाम्नामद्यकर्तव्यसांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे एभिश्चन्दनपुष्पाक्षतपूगीफलदशोपवीतवासोभिस्त्वं
मया निमन्त्रितः। 'ॐ निमन्त्रितोऽस्मि'— प्रतिवचनम्॥^{६९}

ततोऽपसव्यं कृत्वा ताम्बूलादिकं विप्रहस्ते दत्त्वा दक्षिणाभिमुखो वामहस्तेन पितृब्राह्मणस्य
वामजानु स्पृष्ट्वा स्ववामजानु च पातयित्वा उत्तानेन स्वदक्षिणकरेण सताम्बूलादिकं
विप्रकरं गृहीत्वा निमन्त्रयेत्— ॐ अद्येत्यादि, अमुकगोत्राणामस्मत्पितृ—पितामह—

६९. एकपार्वण श्राद्धमा एक विश्वेदेव ब्राह्मण र एउटै पितृब्राह्मण थाप्नुपर्दछ। आचमन र प्राणायाम गरेर
गोबरले लिपेको स्थानमा आफूतिर फर्काएर बत्ती बल्नू र 'ऋक्षोऽन्नदीपाय नमः' भनेर पूजा गर्नु। ॐ पवित्रेस्थो०
पढेर कुशको ब्राह्मण बनाएर स्थापना गर्नु। तिनै पूर्व फर्केका विश्वेदेव ब्राह्मणको बायाँ हातले दाहिने घुँडा
छोएको भावना र शिर त्रिहुराई दाहिने हातले पान फूल लिएर निमन्त्रणको संकल्प गरिलिनु।

प्रपितामहानाममुकामुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणामद्यकर्तव्य—
सांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे एषिन्नन्दनपुष्पैस्तपूगीफलयज्ञोपवीतवासोभिस्त्वं मया निमन्त्रितः॥

‘ॐ निमन्त्रितोऽस्मि’ प्रतिवचनम् । कर्ता—

अक्रोधनैः शौचशरैः सततं श्राद्धविधिः । भवितव्यं भवद्भिश्च मया च श्राद्धकारिणा ॥

सर्वायासविनिर्मुक्तैः कामक्रोधविवर्जितैः । भवितव्यं भवद्भिर्नोऽद्यतने श्राद्धकर्मणि ॥

ॐ भवितव्यम्— प्रतिवचनम् ॥ ततः सव्येन विश्वेदेवब्राह्मणस्य चरणौ प्रक्षालयेत् ।

ॐ नमोस्त्वन्ताय सहस्रमूर्तये, सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ।

सहस्रनाम्ने पुण्याय शाश्वते, सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

यत्फलं कपिलादाने कार्त्तिक्यां ज्येष्ठपुष्करे । तत्फलं पाण्डवश्रेष्ठ विप्राणां पादशौचने ।

विप्रपादोदकं पीत्वा यावत् तिष्ठति मेदिनी । तावत् पुष्करक्षेत्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥

०. दर्श (औंसी) श्राद्धमपि अनेनैव विधिना कर्तव्यम् । अस्त्रीणाम् पितृपितामह-प्रपितामहानामेव ।

ततः पाद्यपात्रं वामहस्ते कृत्वा— 'ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये। शंय्योरभिश्चवन्तु नः' ॥ कुशादिकमादाय— ॐ अद्येहामुकगोत्राणामस्मत्पितृ—पितामह— प्रपितामहानाम— मुकामुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां श्राद्धसम्बन्धिनो विश्वेदेवाः पुरुरवो माद्रवो नामानः एष पादार्घ्यो वः स्वाहा ॥^{१९} ततोऽपसव्येन पितृब्राह्मणस्य चरणौ प्रक्षालयेत्।

ॐ नमोस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये, सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ।

सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते, सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

यत्फलं कपिलादाने कार्त्तिक्यां ज्येष्ठपुष्करे । तत्फलं पाण्डवश्रेष्ठ विप्राणां पादशौचने ॥

विप्रपादोदकं पीत्वा यावत् तिष्ठति मेदिनी । तावत् पुष्करतीर्थेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥

पाद्यपात्रं वामहस्ते कृत्वा— 'ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽ आपो भवन्तु पीतये। शंय्योरभिश्चवन्तु

७१. अब 'ॐ अक्रोधनैः० र ॐ सर्वायास० दुइ मन्त्र पढ़नू र 'भवितव्यम्' भनू। सव्य भएर विश्वेदेव ब्राह्मणको पाउ धोइदिंदा ॐ नमोस्त्वनन्ताय०, यत्फलं०, ॐ विप्रपादोदकं० इत्यादि मन्त्रहरू पढी दुना बायाँ हातमा लिनू र ॐ शन्नोदेवी० मन्त्र पढी कुश—जल लिई संकल्प मूल—अनुसार पढिदिनू।

नः॥ मोटकमादाय— ॐ अद्येहामुकगोत्राः अस्मत्पितृ—पितामह—प्रपितामहा अमुकामुका—
मुकशर्माणः सपत्नीकाः वसुरुद्रादित्यस्वरूपा अद्यकर्तव्यसांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे एष
पादार्घस्त्रेधा विभज्य युष्मभ्यं स्वधा॥

ततः सव्येनाऽऽचम्य गृहं प्रवेशयेत्। ॐ आगता यूयम्। ॐ सुस्वागता वयम्॥
ॐ इदमासनम् आस्यताम्॥ ॐ आसे प्रतिवचनम् । ॐ भूर्भुवः स्वः विश्वेदेवब्राह्मणं
पूर्वाभिमुखमुपवेशयेत्। ततोऽपसव्येन— ॐ आगता यूयम्। ॐ सुस्वागता वयम्।
ॐ इदमासनमास्यताम्। ॐ आसे प्रतिवचनम्। ॐ भूर्भुवः स्वः पितृब्राह्मणमुदङ्मुखमुपवेशयेत्।^{१२}
देवकर्मपात्रम्— सव्येन। ॐ कर्मपात्रमहं करिष्ये। कुरुष्व अनुज्ञातः सन्

७२. अनि अपसव्य भएर पितृब्राह्मणको पाउ पखाल्दा पहिले ॐ नमोस्त्वनन्ताय०, ॐ विप्रपादोदकं० आदि
मन्त्र पढेर दुना बायाँ हातमा लिई ॐ शन्नो देवी० मन्त्र पढी मोटक लिएर संकल्प गर्नु। अनि सव्य भएर
आचमन गरी ॐ आगता० आदि प्रश्नोत्तर गरी पूर्वाभिमुख प्रवेश गराउनु। अनि अपसव्य भएर ॐ प्रश्नोत्तर
पढी पश्चिम फर्काएर प्रवेश गराउनु।

ॐ यद्देवादेवहेडनन्देवासश्च कृमाव्वयम्। अग्निर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वष्ट हसः।
यदि दिवायदि नक्तमेनां॑सि च कृमाव्वयम्। व्यायुर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वष्ट हसः॥
यदि जाग्रदयदिस्वप्न ऽएनां॑सि च कृमाव्वयम्। सूर्योर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वष्ट
हसः॥ कर्मपात्रार्थम् पात्रं पुरतो निधाय, 'ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः
प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः' ॥ पवित्रं प्रक्षिप्य, ॐ शन्नोदेवीरभिष्ट—
यऽआपो भवन्तु पीतये। शंय्योरभिश्चवन्तु नः॥— जलेनाऽऽपूर्य,— ॐ गन्धद्वारां
दुराधर्षानित्यपुष्टाङ्करीषिणीम्। ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्॥ — गन्धम्।
ॐ यवोसि यवयास्मद्द्वेषोयवयारातीः॥— यवान्॥ ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्चपत्न्यावहोरात्रेपाश्वे—
नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम्। इष्णानिषाणामुम्मऽइषाण सर्वलोकम्माऽइषाण॥—पुष्पं च क्षिपेत्।^{१३}

७३. अब विश्वेदेवको कर्मपात्रमा सव्य भएर ॐ यद्देवा० र ॐ पवित्रेस्थो० यस मन्त्रले पवित्र हाली
ॐ शन्नोदेवी० यसले जल, ॐ गन्धद्वारान्० यसले चन्दन, ॐ यवोसियवया० यसले जौ र ॐ श्रीश्चते०
यसले फूल हाल्नु।

पितृकर्मपात्रम्— अपसव्यं कृत्वा 'ॐ कर्मपात्रमहङ्करिष्ये' पितृब्राह्मणं पृच्छेत्।
 ॐ कुरुष्व—अनुज्ञातः सन् कर्मपात्रम्—यद्देवादेवहेडनन्देवासश्चकृमा व्वयम्। अग्निर्मातस्मादेन—
 सोविश्वान्मुञ्चत्वः हसः॥ यदि दिवा यदि नक्तमेना७० सि च कृमा व्वयम्। व्वायुर्मातस्मादेन—
 सोव्विश्वान्मुञ्चत्वः हसः॥ यदि जाग्रद्यदि स्वप्नऽएना७० सि च कृमा व्वयम्। सूर्योमातस्मादेन—
 सोविश्वान्मुञ्चत्वः हसः॥ पवित्रम्— ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण
 पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः॥ जलम्— ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपीतये। शंय्योर—
 भिरस्रवन्तुनः॥ चन्दनम्—ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीम् सर्वभूतानां
 तामिहोपह्वये श्रियम्॥ तिलान्— ॐ तिलोसि सोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः। प्रत्नमद्भिः
 पृक्तः स्वधया पितृल्लोकान् पृणाहि नः स्वाहा॥ पुष्पम्— ॐ श्रीश्चतेलक्ष्मीश्चपत्न्यावहोरात्रे
 पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमविशनौ व्यात्तम्। इष्णन्निषाणामुम्मऽइषाण सर्वलोकम्मऽइषाण॥

सव्येन कुशत्रयसहितं कर्मपात्रोदकमादाय—

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वाविस्थाङ्गतोऽपि वा। यः स्मरेत् पुण्डरीकाक्षं स बाह्याऽभ्यन्तरः शुचिः ॥

‘ॐ पुण्डरीकाक्षः पुनातु’ — श्राद्धदेशे द्रव्याण्यात्मानं च सिञ्चेत् ॥

सङ्कल्पः— ॐ तत्सत् ३, ॐ विष्णुः ३, ॐ नमः अद्य इत्यादि देशकालौ संकीर्त्य
अमुकगोत्राणामस्मत्पितृ—पितामह—प्रपितामहानाममुकामुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां
वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां पुरुरवो माद्रवो नाम्नां विश्वेदेवपूर्वकाणामद्यकर्तव्य—
सांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धम् एभिर्द्रव्यैरहं करिष्ये। इति प्रतिज्ञां कृत्वा—

ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च । नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः ॥

सप्तव्याधा दशार्णेषु मृगाः कालञ्जरे गिरौ । चक्रवाकाः शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ॥

तेऽपि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः ।

प्रस्थिता दीर्घमध्वानं यूयं किमवसीदथ ॥

ये विप्रमुख्याः कुरुजाङ्गलेषु, जातास्तथा दासकुले मृगाश्च ।

कालज्जरे सप्त च चक्रवाका, ये मानसे ते वयमत्र सिद्धाः ॥

पञ्चक्रोशं गयाक्षेत्रं क्रोशमेकं गयाशिरः । यत्र यत्र स्मरेद् विद्वान् पितृणां दत्तमक्षयम् ॥

श्राद्धभूमौ गयां ध्वात्वा तथा देवं गदाधरम् । उभाभ्यां च नमस्कृत्य ततः श्राद्धं समारभेत् ॥

गयागयो गयादित्यो गायत्री च गदाधरः । गया गयासुरश्चैव षड् गया मोक्षदायकाः ॥

ईशानविष्णुकमलासनकार्तिकेय, वह्नित्रयार्करजनीशगणेश्वराणाम् ।

क्रौञ्चामरेन्द्रकलशोद्भवकश्यपानां, पादान्ममामि सततं पितृमुक्तिहेतोः ॥

ॐ गयायै नमः । ॐ गदाधराय नमः ॥^{१४}

दिग्बन्धनम् अपसव्येन नीवीबन्धनं च—तिलसहितमोटकमादाय तिलान् पूर्वा—
दिक्रमेण वक्ष्यमाणमन्त्रैर्विकिरेत्। ॐ अग्निष्वात्ताः पितृगणाः प्राचीं रक्षन्तु मे दिशम्॥
ॐ अपहताऽअसुरा रक्षां॑सि व्वेदिषदः। बर्हिषदः पान्तु ग्राम्यां ग्रहे पितरः स्थिताः। ॐ
अपहताऽअसुरारक्षां॑ सि व्वेदिषदः। प्रतीचीमाज्यपाः ॐ अपहताऽअसुरा रक्षां॑ सि
व्वेदिषदः। उदीचीमपि सोमपाः ॐ अपहताऽअसुरा रक्षां॑सि व्वेदिषदः।

ॐ ऊर्ध्वतस्त्वयमा रक्षेत् कव्यवाडनलोऽप्यधः ।

रक्षोभूतपिशाचेभ्यस्तथैवाऽसुरदोषतः ॥

सर्वतश्चाधिपस्तेषां यमो रक्षां करोतु मे ।

सर्वतो विकीर्य पुष्पसहितं मोटकं वामकट्यां धारयेत् ॥

७४. अब सव्य भएर कर्मपात्रको तीन टुक्रा कुश लिई 'ॐ अपवित्रः०' पढेर श्राद्धस्थान र आफ्नू
देहमा छर्किई संकल्प गर्नु। अनि 'ॐ देवताभ्यः०' 'ॐ सप्त व्याधा०' देखि 'पितृभ्यो नमः०' सम्मका सबै
मन्त्रहरू पढिलिनु र 'ॐ गयायै नमः०, गदाधराय नमः०' भन्नु ।

नीवी कार्या दशागुप्तिर्वामकुक्षौ कुशैः सह ॥ ब्राह्मः ॥
 ॐ निहन्मि सर्वं यदमेध्यवद् भवेत्, हताश्च सर्वेऽसुरदानवा मया ।
 रक्षांसि यक्षाः सपिशाचगुह्यका, हता मया यातुधानाश्च सर्वे ॥

पुनः कुशखण्डत्रयमादाय—

प्रयान्तु दूरतः सर्वे दैत्येया दानवास्तथा ।
 सर्वविघ्नोपशान्त्यर्थं क्षिपामि च कुशाँस्तिलान् ॥

दक्षिणस्यां क्षिपेत्। ततः सव्येन विष्णुस्मरणम्—

ॐ नमो नमस्ते गोविन्द पुराण पुरुषोत्तम ।
 इदं श्रादं हृषीकेश रक्षतात् सर्वतो दिशः॥^{३५}

७५. अनि दिग्बन्धन र नीवी बन्धनका लागि तिलसहित मोटक लिनू र पूर्वादि क्रमले मन्त्र पढ्दै तिल छर्कनू। अनि मोटक चाहिँ बायाँतिर कम्मरमा घुसार्दा— 'ॐ निहन्मि०' मन्त्र पढ्नुपर्दछ। अनि तीन टुक्रा कुश र तिल लिएर 'ॐ प्रयान्तु०' मन्त्र पढी दक्षिणतिर फालिदिनू।

आसनम् । कुशादीन्यादाय— ॐ अद्येहाऽमुकगोत्राणां स्मत्पितृपितामहप्रपिता—
महानाममुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां श्राद्धसम्बन्धिनां
विश्वेषां देवानां पुरुरवोमाद्रवोनाम्नामद्यकर्तव्यसांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे, इदं कौशमासनं
वः स्वाहा ॥ ततोऽपसव्यं कृत्वा मोटकमादाय— ॐ अद्येहाऽमुकगोत्राणामस्मत्पितृपितामह—
प्रपितामहानाममुकाऽमुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्राऽऽदित्यस्वरूपाणामद्यकर्तव्य—
सांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे इदं मोटकरूपमासनं त्रेधा विभज्य युष्मभ्यं स्वधा ॥ ततः
सव्येनाऽञ्जलिं बध्वा विश्वान् देवानावाहयेत् । यवाँश्चादाय— ॐ अद्येहाऽमुकगोत्राणाम—
स्मत्पितृपितामह—प्रपितामहानाममुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्य—
स्वरूपाणां श्राद्धसम्बन्धिनो विश्वान् देवान् पुरुरवोमाद्रवो नाम्नः अद्य कर्तव्यसांवत्सरिकैक—
पार्वणश्राद्धे, आवाहयिष्ये । 'ॐ आवाहय' इत्यनुज्ञाते— 'ॐ विश्वेदेवासऽआगतशृणुताम—
ऽइमं हवम् । एदम्बर्हिषि निषीदत ॥

ॐ आगच्छन्तु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ।

ये यत्र विहिता श्राद्धे सावधाना भवन्तु मे ॥

आवाहयेत् । ततोऽपसव्येनाऽञ्जलिं बध्वा पितृनावाहयेत् ॥ तिलमादाय— ॐ अद्येहाऽमुकगोत्रान्, अस्मत्पितृ—पितामह—प्रपितामहान्, अमुकाऽमुकाऽमुकशर्मणः सपत्नीकान् वसुरुद्राऽऽदित्यस्वरूपानघकर्तव्यसांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे आवाहयिष्ये । 'ॐ आवाहय' इति अनुज्ञाते— उशन्तस्त्वानिधीमह्युशन्तः समिधीमहि । उशन्नुशतऽआवहपितॄन् हविषेऽत्तवे ॥ आवाह्य, ॐ अपहताऽअसुरा रक्षांसि व्वेदिषदः ॥ इति तिलान् विकीर्य, ॐ आयन्तु नः पितरः सोम्यासोग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः । अस्मिन् यज्ञे स्वधयामदन्तोधिबुवन्तु ते वन्त्वस्मान् ॥^{७६}

७६. आसनमा बसी कुश लिएर सव्य भई संकल्प पढी विश्वेदेवलाई आसन दिनू । अनि अपसव्य भएर मोटक लिई संकल्प गरी पितृब्राह्मणलाई पनि आसन दिनू । अनि सव्य भएर हात जोरी रित्तो हातले संकल्प गरेर विश्वेदेवमा जौ चढाइदिनू र 'ॐ विश्वेदेवा०' मन्त्र पढिलिनू, अनि अपसव्य भएर पितृ—ब्राह्मणलाई पनि रित्तो हातले संकल्प गर्नु र 'ॐ उशन्तस्त्वा०' पढेर तिल चढाइदिनू । अनि 'ॐ अपहता०' 'ॐ आयन्तु नः०' पढ्नुपर्दछ ।

हस्तार्घपात्रम्— सव्येन विश्वेदेवब्राह्मणं पृच्छेत्— ‘ॐ हस्तार्घपात्रमहं करिष्ये।’
‘ॐ कुरुष्व’ इति अनुज्ञातः सन्, पुटकमेकमग्रे कृत्वा पवित्रं क्षिपेत् — ॐ पवित्रेस्थो
वेष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण सूर्य्यस्य रश्मिभिः॥ जलम्— ॐ शन्नो—
देवीरभीष्टयऽआपोभवन्तुपीतये। शंख्योरभिस्रवन्तु नः॥ यवान्— ॐ अयोसि अ—
वयास्मद्वेषोअवयारातीः॥ गन्धम्— ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षा नित्यपुष्टांकरीषिणीम् । ईश्वरीं
सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्॥ पुष्पम्— ॐ श्रीश्चतेलक्ष्मीश्चपत्न्यावहोरात्रेपाश्वे
नक्षत्राणिरूपमंशिवनौव्यात्तम्। इष्णानिषाणामुम्मऽइषाणसर्वलोकम्मऽइषाण॥ ‘ॐ हस्तार्घपात्रम्
सम्पन्नम्’ ‘ॐ सुसम्पन्नम्’ ॐ हस्तार्घपात्रमुत्थापयामि, ‘ॐ उत्थापयस्व’ इति अनुज्ञातः
सन् हस्तार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पुष्पसहितं पवित्रं गृहीत्वा, ‘ॐ नमो नारायणाय’
विप्रकरे पुष्पसहितं पूर्वाग्रं पवित्रं धृत्वा दक्षिणकरेण पुटकमुखं पिधाय ‘ॐ आ
दिव्याऽआपःपयसासम्बभूवुर्वाऽअन्तरिक्षाऽउतपार्थवीर्याः। हिरण्यवर्णाअज्ञियास्तानऽआपः
शिवाःसं स्योनासुहवा भवन्तु॥ अर्घपात्रस्थं जलमभिमन्त्र्य कुशयवजलान्यादाय— ‘ॐ

अद्येहाऽमुकगोत्राणामस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानाममुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्राऽऽदित्यस्वरूपाणां श्राद्धसम्बन्धिनो विश्वेदेवाः पुरुरवोमाद्रवो नामानः, अद्यकर्तव्यसांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे एष हस्तार्घ्यो वः स्वाहा॥ ब्राह्मणकरेऽर्घ्यं दद्यात्। 'अर्घे पुनः प्रत्यर्घमस्तु' विप्रकरस्थं सपुष्पं पवित्रमर्घपात्रे धृत्वा तदर्घपात्रं भूमौ धृत्वा, अर्घपात्रस्थजलेन 'ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम— शरदः शतं शृणुयाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतम्भूयश्च शरदः शतात्। चक्षुः स्पर्शः कार्यः। ततो 'विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्थानमसीति' विश्वेदेवदक्षिणपार्श्वे उत्तानं तदर्घपात्रं स्थापयेत्॥^{७७}

७७. अब सव्य भएर विश्वेदेवलाई प्रश्नोत्तर गरी हस्तार्घपात्रका लागि एउटा दुनामा पवित्र, जल, जौ, चन्दन, फूल सबैका मन्त्रहरू पढेर राख्नु। फेरि प्रश्नोत्तर गरेर दुना बायाँ हातमा लिनु र फूल—पवित्र ब्राह्मणमा घुमाएर 'ॐ नमो नारायणाय' भन्नु। अनि कुश—जौ लिएर संकल्प गर्नु र अलिकति जल ब्राह्मणमा चढाइदिनु। अनि अघि चढाएको फूल—पवित्र फेरि दुनामै राख्नु र दुनाको जलले 'ॐ तच्चक्षुः' मन्त्र पढेर आँखामा लगाउनु। अनि 'ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यः' भनी ब्राह्मणको दाहिनेतिर उत्तान राखिदिनु।

ततोऽपसव्येन— 'ॐ हस्तार्घपात्राण्यहं करिष्ये' ब्राह्मणं पृच्छेत्। 'ॐ कुरुष्व'
 इति तेनोक्ते पित्रादित्रिभ्यः स्वाग्रे पुटकत्रयमासाद्य तेषु उत्तराग्राणि पवित्राणि धृत्वा— 'ॐ
 पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्व्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण सूर्य्यस्य रश्मिभिः॥ जलम्—
 ॐ शन्नोदेवीरभीष्टयऽआपोभवन्तु पीतये। शंख्योरभिस्रवन्तु नः॥ तिलान्— ॐ
 तिलोसिसोमदैवत्यो गोसवोदेवनिर्मितः। प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृन् लोकान् पृणाहि
 नः स्वाहा॥ गन्धम्— ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीं सर्वभूतानां
 तामिहोपह्वये श्रियम्॥ पुष्पम्— 'ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि—
 रूपमश्विनौ व्यात्तम्। इष्णान्निषाणाम्मुम्मऽइषाणसर्वलोकम्मऽइषाण' इति प्रक्षिप्य। 'ॐ
 हस्तार्घपात्राणि सम्पन्नानि' इति पितृब्राह्मणं पृच्छेत्। 'ॐ सुसम्पन्नानि' प्रत्युक्ते— 'ॐ
 हस्तार्घपात्राण्युत्थापयामि' 'ॐ उत्थापयस्व' प्रत्युक्ते प्रथमं पितृवर्घपात्रं वामहस्ते धृत्वा 'ॐ
 नमो नारायणाय' पितृतीर्थेन विप्रकरे, उत्तराग्रं पवित्रं धृत्वा, अधोमुखेन दक्षिणकरेण
 हस्तार्घपात्रमुखं पिधाय, 'ॐ या दिव्याऽआपः पयसासम्बभूवुर्वाऽअन्तरिक्षाऽउत पार्थवीर्याः।

हिरण्यवर्णाश्च जियास्तानऽआपः शिवासं स्योनासुहवा भवन्तु। तज्जलमभिमन्त्र्य तिलजलमोटकमादाय, 'ॐ अघेहाऽमुकगोत्राऽस्मत्पितरमुकशर्मन् सपत्नीकवसुस्वरूपाद्य- कर्तव्यसांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे एष हस्तार्घस्ते स्वधा' ब्राह्मणकरे अर्घं दद्यात्। 'अर्घे पुनः प्रत्यर्घमस्तु' ब्राह्मणकरस्थं पवित्रमर्घपात्रे निधाय तं भूमौ स्थापयेत्॥ एवं पितामहप्रपितामहाभ्यामपि दत्त्वा प्रपितामहपात्रस्थजलादिकं पितामहार्घपात्रे कृत्वा तदुभयं पित्रर्घपात्रे कृत्वा पुनः पित्रर्घपात्रं पितामहार्घपात्रे कृत्वा तदुभयं प्रपितामहार्घपात्रोपरि धृत्वा। सव्यं कृत्वा तत्रस्थ- जलेन 'ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतञ्जवेम शरदः शतं शृणुयामशरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतम्भूयश्च शरदः शतात्। चक्षुःस्पर्शः कार्यः। ततोऽपसव्येन पितृद्विजस्य वामभागे 'ॐ पितृभ्यः स्थानमसी' ति न्युब्जं कृत्वा तदुपरि कुशत्रयं दद्यात्॥

७८. अनि अपसव्य भएर पितृब्राह्मणसित प्रश्नोत्तर गरी ब्राह्मणको अगाडि तीनोटा दुना राख्नु र त्यसमा उत्तराग्र पारी पवित्र राख्दा 'ॐ पवित्रेस्थो०' मन्त्र पढ्नु। अनि जल, तिल, चन्दन, फूल पनि मूल

सव्येन— 'ॐ अर्चयिष्ये' विश्वेदेवब्राह्मणं पृच्छेत्। 'ॐ अर्चय' इति तेनोक्ते 'अत्र गन्ध—पुष्पाक्षत—धूप—दीप—द्रव्य—ताम्बूल—यज्ञोपवीत—वस्त्रादिभिरभ्यर्च्य ब्राह्मणाय तिलकं दत्त्वा धूपदीपौ च कारयेत्। ततः कुशादिकमादाय— ॐ अद्येहाऽमुकगोत्राणाम— स्मत्पितृ— पितामह—प्रपितामहानाममुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रा— दित्यस्वरूपाणां श्राद्धसम्बन्धिनो विश्वेदेवाः पुरुरवो माद्रवो नामान एतान्यर्चनानि, अत्र गन्धपुष्पाक्षत—धूपदीपनैवेद्यताम्बूलयज्ञोपवीतद्रव्यवासांसि वः स्वाहा। इति उत्सृजेत्॥^{१९}

अनुसार मन्त्र पढेर राख्नु। फेरि प्रश्नोत्तर गरेर पहिलो पितृको दुना (अर्घ) बायाँ हातमा लिनु 'ॐ नमो नारायणाय' भनी पितृतीर्थले ब्राह्मणमा फूल पवित्र राखिदिनु। अनि दाहिने हातले शिर निहुराई अर्घपात्रलाई 'ॐ या दिव्या०' मन्त्र पढेर छोप्नु। अनि मोटक लिएर संकल्प गरी अलिकति जल ब्राह्मणमा चढाइदिनु। यही क्रमले अरू पितामह र प्रपितामहलाई पनि अर्घ दिनु। अनि प्रपितामहको पात्रमा पितामहको पात्र खन्याउनु र पितामहको पात्रमा पितृको अर्घ्य खन्याउनु। अनि यथाक्रम खटेर ब्राह्मणको सामुने राख्नु। अनि सव्य भएर 'ॐ तच्चक्षु०' मन्त्र पढी आँखामा जल लगाउनु र अपसव्य भएर 'ॐ पितृभ्यः०' भनी ब्राह्मणको पछाडि घोट्याइदिनु र त्यसमाथि तीन दुक्रा कुश राखिदिनु।

७९. अनि सव्य भएर पूजाको प्रश्नोत्तर गरी चन्दन, फूल, अक्षता, द्रव्य, पान, जनै र वस्त्रादिले पूजा तथा धूप, दीप, नैवेद्य गरी कुश लिएर संकल्प गरिलिनु।

ततोऽपसव्येन पितृब्राह्मणं पृच्छेत्— 'ॐ अर्चयिष्ये' 'ॐ अर्चय' इत्युक्ते गन्धा—
दिभिरभ्यर्च्य ब्राह्मणाय तिलकं कृत्वा धूपदीपौ च कारयेत्। मोटकादिकमादाय— 'ॐ
अद्येहाऽमुकगोत्रा अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहा अमुकाऽमुकाऽमुकशर्माणः सपत्नीकाः
वसुरुद्राऽऽदित्यस्वरूपा एतान्यर्चनानि, अत्र गन्धपुष्पाऽक्षतधूपदीपनैवेद्यताम्बूल—
यज्ञोपवीतोपायनवासांसि त्रेधा विभज्य युष्मभ्यं स्वधा। इति उत्सृजेत्॥ सव्येन
विश्वेदेवब्राह्मणहस्ते 'ॐ अर्चनविधेः सर्वं परिपूर्णमस्तु' जलं दद्यात्। 'ॐ अस्तु'
तेनोक्ते सव्येनैव विश्वेदेवब्राह्मणभोजनस्थाने चतुर्दिक्षु,

यथा चक्राऽऽयुधो विष्णुस्त्रैलोक्यं परिरक्षति ।

एवं मण्डलभस्मैतत् सर्वभूतानि रक्षतु ॥

जलेन भस्मना वा आसनसहितं चतुष्कोणं मण्डलं विधाय, अपसव्येन
पितृब्राह्मणहस्ते 'ॐ अर्चनविधेः सर्वं परिपूर्णमस्तु' इति जलं दद्यात्॥ 'ॐ अस्तु'
प्रतिवचनम्॥ ततः पितृब्राह्मणभोजनस्थाने चतुर्दिक्षु, आसनसहितं चतुष्कोणमण्डलं पूर्वोक्तमन्त्रेण

कुर्यात्, इति ब्राह्मण—पूजनम् ॥^{१०}

अग्नौकरणम्— छन्दोगा जुहुयुः सव्येनाऽपसव्येन याजुषाः।— वृद्धयाज्ञवल्क्यः॥
अपसव्येन दक्षिणाऽभिमुखो भूत्वा वामजानु पातयित्वा पुटकादौ सघृतमन्नं कृत्वा, 'ॐ
अग्नौकरणमहं करिष्ये' पितृब्राह्मणं पृच्छेत्। 'ॐ कुरुष्व' इत्यनुज्ञातः सन् पितृब्राह्मणकरे
जलपात्रे वा जुहुयात्। 'ॐ अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा। इदमग्नये कव्यवाहनाय।' इति
त्यागः॥ 'ॐ सोमाय पितृमते स्वाहा इदं सोमाय पितृमते।' हुतशेषमन्नं सव्येन
विश्वेदेवपात्रोपरि क्षिपेत्, अपसव्येन पितृब्राह्मणभोजनपात्रे प्रक्षिपेत्॥^{११}

८०. अनि अपसव्य भएर पितृ—ब्राह्मणसित प्रश्नोत्तर गरी चन्दन, अक्षता, तिल आदि लिएर
संकल्प गरिलिन्। अनि सव्य भएर विश्वेदेवलाई 'ॐ अर्चन०' पढेर जल चढाउन्। अनि सव्यले नै
विश्वेदेवको भोजन—स्थानमा चारपाटे मण्डल (वेदी) भस्म वा जलले बनाउन् र 'ॐ यथा चक्रायुधो०' मन्त्र
पढिलिन्। अनि अपसव्य भएर 'ॐ अर्चनविधेः०' पढेर जल चढाउन् र पितृब्राह्मणको भोजन—स्थानमा
पनि चारपाटे मण्डल बनाउन्॥

८१. अग्नौकरणम् गर्दा अपसव्य भएर बायाँ घुँडा मोरी हातमा कुश राखेर त्यसमाथि धिउ र

अथ भूस्वामी — तिलघृतमधुजलयुतमन्नं मोटकादिसहितमादाय दक्षिणाभिमुखो भूत्वा— 'ॐ इदमन्नं सजलमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नमः' इत्युत्सृजेत् ॥११

अन्नसङ्कल्पः — ततः सव्यं कृत्वा विश्वान् देवान् ध्यायन् सोपस्करं यज्वजलयुतमन्नमुपनीय मधुनाऽभिचार्य, ऋजुहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्य— 'ॐ पृथिवी ते पा— त्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽमृतेऽमृतं जुहोमि स्वाहा ॥ 'ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पां सुरे स्वाहा ॥ ॐ कृष्णकव्यमिदं रक्षमदीयम् 'ॐ इदमन्नम्' ० ॐ इमा आपः, 'ॐ इदं हविः' एतान्युपकरणानि, क्रमेणान्नजलघृतेषु विप्रदक्षिणाङ्गुष्ठं निवेश्य— 'ॐ अथोसि अथ वयास्मद्द्वेषोऽथ वयारातीः' ॥ यवान्, अन्नोपरितो विकीर्य

चामल राखी भूमिमा दुतापा जल राखेर त्यही जलमा 'ॐ अग्नये०' पढेर पहिलो आहुति र 'ॐ सोमाय०' पढेर दोस्रो आहुति दिनु। अनि सव्य भएर हातको शेष अलिकति विश्वेदेवमा र अपसव्य भएर अलिकति पितृ—ब्राह्मणमा चढाइदिनु।

८२. एक भाग सिधा राखेर तिल, घृत, मधु, जल गरी मोटक लिएर 'ॐ इदमन्नं०' पढी भूस्वामीलाई दिनु ।

कुशयवजलान्यादाय वामहस्ताङ्गुष्ठाङ्गुलिभिः क्रमेणानमपश्च स्पृष्ट्वा 'ॐ अद्येहा—
ऽमुकगोत्राणामस्मत्पितृ—पितामह—प्रपितामहानाममुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां
वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां श्राद्धसम्बन्धिभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः पुरुरवोमाद्रवोनामभ्यः,
अद्यकर्तव्यसांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धे, इदमन्नं सजलं सोपस्करं परिविष्टं परिवेक्ष्यमाणं
चाऽऽक्षय्यतृप्तिहेतोर्वः स्वाहा' इति ब्राह्मणकरे कुशादिकमुत्सृजेत् ॥^३

ततोऽपसव्येन सोपस्करं तिलजलयुतमन्नमुपनीय मधुनाऽभिघार्य, अधोमुखाभ्यां
व्यस्ताभ्यां पाणिभ्यामन्नपात्रमालभ्य— 'ॐ पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य
मुखेऽमृततेऽमृतं जुहोमि।' 'ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमास्यपात्रं सुरे

८३. अन्न—संकल्पमा सव्य भएर विश्वदेव को सामुन्ने सिधा राखी जौ, जल, मह राखेर रित्तो
हातले 'ॐ पृथिवी० ॐ कृष्ण कव्य०' दुई मन्त्र पढी प्रश्नोत्तर गरी 'ॐ यवोसि०' मन्त्र पढेर सिधाको
वरिपरि जौ छर्किदिनू । अनि कुश जल लिएर संकल्प गर्दा बायाँ हातको बूढी औंला र चोर औंलाले
अन्नमा जलमा छर्नुपर्दछ ॥

स्वाहा ॥ 'ॐ इदमन्नम्' 'ॐ इमा आपः' 'ॐ इदमाज्यं' 'ॐ इदं हविः' एतान्युपकरणानि, क्रमेणान्नजलघृतेषु विप्रदक्षिणाङ्गुष्ठं निवेश्य— 'ॐ अपहताऽअसुरारक्षा ँसि व्वेदिषदः' अन्नं परितः तिलान् विकीर्य । मोटकादीन्यादाय वामहस्ताङ्गुष्ठाङ्गुलिभिः क्रमेणाऽन्नमपश्च स्पृष्ट्वा 'ॐ अघेहाऽमुकगोत्रेभ्योऽस्मत्पितृपितामहप्रपितामहेभ्योऽमुकाऽमुकाऽमुकशर्मभ्यः सपत्नीकेभ्यो वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यः, इदमन्नं सजलं सोपस्करं परिविष्टं परिवेक्ष्यमाणं चाऽक्षय्यतृप्तिहेतोस्त्रेधा विभज्य युष्मभ्यं स्वधा ॥' ब्राह्मणसमीपे भूमौ मोटकादिक—
मुत्सृजेत् ॥^४

(१) सर्वदा च तिला ग्राह्याः पितृकृत्ये विशेषतः । भोज्यपात्रे तिलान् दृष्ट्वा निराशाः पितरो गताः ॥ —पृथ्वीचन्द्रोदये पराशरः ।

८४. अनि अपसव्य भएर सिधामा तिल जल मह छर्की शिर निहुराई घोष्टो हातले सिधा ढाकेर 'ॐ पृथिवी ते०' ॐ इदं विष्णु० दुवै मन्त्र पढ़िलिन्— यो जल, यो अन्न, यो घृत इत्यादि मूल अनुसार भन्दै जानू । अनि ब्राह्मणको दाहिने हातको बूढीऔंलो छोएको भावना गरी 'ॐ अपहता०' ले सिधाको वरिपरि तिल छर्किन् । अनि मोटक जल लिई बायाँ हातको बूढी र चोर औंलाले भूमिमा राखेको दुनामा र अन्नमा छोई संकल्प गरिलिन् ॥

ततः सव्येन देवब्राह्मणकरयोः 'भवान् प्राशयतु' इति अपोशानं दत्त्वा । अपसव्येन पितृब्राह्मणकरयोः 'भवान् प्राशयतु' दत्त्वा । सव्येन श्राद्धकर्ता कुशोपरि विशन्— 'ॐ मधुव्वाताक्रताय ते मधुक्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥ मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवश्चरजः । मधुद्यौरस्तुनः पिता ॥ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँऽ२ ॥ अस्तु सूर्यः माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ ॐ मधु मधु मधु ॥

अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् ।

तत्सर्वमच्छिद्रमस्तु भास्करस्य प्रसादतः ॥

ॐ नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष नमस्तेऽनेकचक्षुषे ।

नमः पिनाकहस्ताय वज्रहस्ताय वै नमः ॥

'यथासुखं जुषध्वम्' इति वचनानन्तरं ते ब्राह्मणा मौनिनो भूत्वा भुञ्जीरन् । हस्तसंज्ञया च भक्ष्यं प्रार्थयेयुः ॥^{८५}

८५. अनि सव्य भएर विश्वेदेवलाई 'भवान् प्राशयतु' भनेर जल दिनु । अपसव्य भएर पितृ ब्राह्मणलाई पनि 'भवान्' भनी जल दिनु । अनि सव्य भएर कर्ताले यौटा लामो कृश आसन—मनि

ततः सप्रणवव्याहृतिकां गायत्रीं जपित्वा मधुव्वातेति ऋचश्च पठित्वा पितृसूक्तं च पठेत् । ब्राह्मणान् यत्र—यत्रेच्छोपलभ्यते तत्तत्प्रयच्छन् मन्दं मन्दं भोजयेत् ॥^६

अथ विकिरासनम् ॥ पितामहान्नपात्रसन्निधौ, नैर्ऋत्यदिशि आस्तृतदक्षिणाग्रकुशत्र—यायां भूमौ विकिरासनम् । अपसव्येन मोटकादीन्यादाय—

असंस्कृतप्रमीतानां त्यागिनां कुलयोषिताम् ।

उच्छिष्टभागधेयानां दर्भेषु विकिरासनम् ॥

आस्तृतकुशोपरि मोटकमुत्सृजेत् ॥ सतिलघृतमन्नमादाय जलेनाऽऽप्लाव्य मोटकञ्चाऽऽदाय—

‘अग्निदग्धाश्च ये जीवा येऽप्यष्टग्धाः कुले मम ।

भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिम् ॥

राखू र ‘ॐ मधु व्वाता०’ तीन मन्त्र पढी तीनपलट मधु मधु मधु भन्नू र ‘ॐ अन्नहीन’ र ‘ॐ नमस्तुभ्यम्०’ दुवै मन्त्र पढिलिन् । अनि ब्राह्मणहरुले नबोलीकन भोजन गर्नु ॥

८६. अब कर्ताले प्रणवसहित गायत्री जप गरेर ‘ॐ मधुव्वाता०’ तीन मन्त्र पढ्नु । सक्नेले पितृसूक्त र रामगीता सक्नेले पाठ गराउनु । पितृसूक्त र रामगीता यही पुस्तकमा पुछारमा छापिएको छ ॥

आस्तृतकुशोपरि तदन्नं विकिरेत् । ततः कुशान् परित्यज्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य सव्येन
द्विराचम्य गायत्रीं त्रिं जपित्वा 'ॐ मधुव्वाता ऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः
सन्त्वोषधीः ॥ मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिव ४ रजः । मधुघौरस्तु नः पिता ।
मधुमान्नोवनस्पतिर्मधुमाँऽ२ ॥ अस्तु सूर्व्वः । माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ ब्राह्मणान्
तृप्तान् ज्ञात्वा—'ॐ जलगण्डूषमिदं ते' विश्वेदेवब्राह्मणाय प्रत्यपोशानं दद्यात् । विश्वेदेवं
प्रतिप्रश्नः 'ॐ तृप्ताः स्थ' 'ॐ तृप्ताः स्मः'—प्रतिवचनम् । 'ॐ शेषमन्नं किं क्रियताम् ?'
'ॐ इष्टैः सह भुज्यताम्' प्रतिवचनम् । 'ॐ पिण्डदानमहं करिष्ये ।' 'ॐ कुरुष्व ।'
अपसव्येन—'ॐ जलगण्डूषमिदं ते' पितृब्राह्मणाय प्रत्यपोशानं दद्यात् ॥ अञ्जलिं बध्वा
पितृब्राह्मणं प्रति प्रश्नः—'ॐ तृप्ताः स्थ ?' 'ॐ तृप्ताः स्मः ।' 'शेषमन्नं किं
क्रियताम् ?' 'ॐ इष्टैः सह भुज्यताम्'—प्रतिवचनम् ॥^{१७}

८७. अब पितामह को अन्नपात्र नगीचै नैर्ऋत्यतिर तीन दुक्र कुश राखेर मोटक लिई 'ॐ असंस्कृत०'
पढेर कुशमाथि मोटक राखिदिनू । अनि विकर लिएर तिल, घिउ, जल हाली मोटक लिएर—'ॐ अनिदग्धाश्च०'
पढेर मोटकमाथि घोप्टाइदिनू । अनि कुशको औंठी फालिदिनू, हात पाउ धुनू र सव्य भएर द्विराचमन गरी

पिण्डदानम्— 'ॐ पिण्डदानमहं करिष्ये'— पृच्छेत् । 'ॐ कुरुष्व'—प्रतिवचनम् । ततः पिण्डदानार्थं हस्तमितां चतुरङ्गुलोच्छ्रितां सैकतादिकां दक्षिणप्लवां पिण्डिकां निर्माय ततः पिण्डिकामध्ये वामेन पाणिना दर्भपिञ्जुलीं गृहीत्वा दक्षिणहस्ते कृत्वा सव्योपगृहीतदक्षिणपाणिना, 'ॐ अपहताऽअसुरा रक्षा ँसि वेदिषदः' दक्षिणाग्ररेखाद्वयं कृत्वा दर्भपिञ्जुलीमुत्तरस्यां क्षिपेत् । 'ॐ ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाऽअसुराः सन्तः स्वधया चरन्ति । परापुरोनिपुरोयेभरन्त्यग्निष्टाल्लोकान् प्रणुदात्यस्मात् ।' अङ्गारं भ्रामयित्वा दक्षिणस्यां क्षिपेत् ॥ जलेन— 'ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपीतये । शंख्यो रभिस्रवन्तु नः॥' पिण्डिकासेचनं तदनुच्छिन्नमूलकुशान् पिण्डिकायां दद्यात् ॥८८॥

गायत्री जप्त्वा र ॐ मधुव्वाता०' तीन मन्त्र पढिलिन् अनि ब्राह्मणहरु अघाए भन्ने भावना गरेर प्रश्नोत्तरी पहिले विश्वेदेवतिर र अप्सव्य भएर पितृब्राह्मणतिर पनि गर्नुपर्दछ । 'ॐ शेषमन्नं' पढेर पिण्डदानको आज्ञा लिनुपर्दछ ॥

८८. अब पिण्डदानको लागि एक हात चाकलो र चार अङ्गुल अग्लो तथा दक्षिणतिर भिरालो परेको बालुवाको वेदी बनाउनु । त्यस पिण्डिकामा कुशका दुक्राले दुई धर्का आफूतिर तानू र कुश आफूतिर राख्नु । अनि 'ॐ ये रूपाणि०' मन्त्र पढ्दै वेदीमा फिलिङ्गो कुशलले घुमाउनु र फिलिङ्गो दक्षिणतिर कुश आफूतिर राख्नु । अनि कर्मपात्रको जल पिण्डिकामा छर्कनु र 'ॐ शन्नोदेवी०' मन्त्र पढ्नु । अनि लामा कुश पिण्डिकामा बिछाउनु ॥

ततः सव्येन—

देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च ।

नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः॥ त्रिः=(तीनपल्ट पढ़नू ॥)

अपसव्यं कृत्वा, एकं पुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकमादाय— ‘ॐ अघेहाऽमुकगोत्रास्मत्पितरमुकशर्मन् सपत्नीक वसुस्वरूपाऽद्य एकपार्वणश्राद्धे पिण्डस्थाने, अत्राऽवने निक्ष्व ते स्वधा’ छिन्नमूलकुशोपरि, अवनेजनं दद्यात्। एवं पितामहप्रपितामहाभ्यां दद्यात्। ततः पिण्डान् निर्माय मोटकादीनि प्रथमपिण्डं चाऽऽदाय वामहस्तेन पुटकादिस्थजलमादाय— ‘ॐ अघेहाऽमुकगोत्राऽस्मत्पितरमुकशर्मन् वसुस्वरूप, अद्य, एकपार्वणश्राद्धे, एष पिण्डोऽमृतस्वरूपोऽक्षय्यतृप्तिहेतोस्ते स्वधा’— अवनेजनोपरि पिण्डं दद्यात्। एवं पितामह—प्रपितामहाभ्यां दद्यात्॥^{१९}

८९. अब सव्य भएर ‘ॐ अपवित्रः०’ तीनपल्ट पढ़नू र अपसव्य भएर मोटक र जल लिई वेदिकामा मोटक राख्दा संकल्प पढ़नू। यही क्रमले पितामह प्रपितामहलाई पनि आसन दिनू। अनि मोटक र जल लिई प्रथम पिण्ड लिई संकल्प गरेर आसनमा पितृतीर्थले (चौर र बूढीको बीच) राख्नू। यही क्रमले पितामह र प्रपितामहलाई पनि पिण्ड दिनुपर्दछ। अन्य पितृहरूलाई पनि आसन—अनुसार पिण्डदान गर्नुपर्दछ॥

ततः, आस्तृतकुशमूलेन— 'ॐ लेपभागभुजस्तृप्यन्तु।' करं प्रोक्ष्य सव्यं कृत्वा द्विराचम्य हरिं स्मरेत्। ततः सव्येनैव पुष्पादीन्यादाय पित्रादीनुद्दिश्य— 'ॐ अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वम्' सव्यपार्श्वेन, उत्तराभिमुखः पठेत्। श्वासं नियम्य भास्करमूर्तिं पितॄन् ध्यायन्, अपसव्यं कृत्वा दक्षिणाऽऽवर्तेन दक्षिणाऽभिमुखो भूत्वा— 'ॐ अमीमदन्तपितरोयथाभागमावृषायिषत' पुष्पादिकानि पिण्डेषु निक्षिपेत्। ततोऽवनेजनपात्रं वामहस्ते कृत्वा मोटकमादाय— 'ॐ अद्याऽऽमुकगोत्राऽस्मत्पितरमुकशर्मन्, अद्य, एकपार्वणश्राद्धे, इदं पिण्डप्रत्यवनेजनं ते स्वधा।' एवं त्रयः पिण्डेषु प्रत्यवनेजनम् दद्यात्॥^{१०}

१०. बिछाएको कुशले हात पुछ्दा 'ॐ लेपभाग०' पढ्नु। अनि सव्य भएर दुइफेर आचमन गरी हरि—स्मरण गर्नु। अनि फूल—अक्षता लिएर पितृहरूको स्मरण गर्दै 'ॐ अत्र पितरो०' मन्त्र पढ्दै दाहिने तर्फबाट उत्तर फर्कनू र श्वास रोकी सूर्यरूपी पितृको ध्यान गरी अपसव्य भएर फेरि दाहिने तर्फबाट नै दक्षिण फर्की 'ॐ अमीमदन्त०' पढेर पिण्डमा त्यो फूल—अक्षता चढाइदिनु। अनि अपसव्य भएर मोटक जल लिई संकल्प पढ्दै सबै पिण्डमा प्रत्यवनेजन दिनु॥

ततो नीवीं विस्रंस्य सव्यं कृत्वाऽऽचम्य हरिं स्मरेत्। अपसव्यं कृत्वा वामेन पाणिना धृतं सूत्रं दक्षिणेनाऽऽदाय— 'ॐ नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो नमो वो गृहान्नः पितरो दत्तसतो वः पितरो देष्मै तद्वः पितरो व्वासः॥' प्रत्येकं पिण्डोपरि सूत्रं दद्यात्। ततः क्रमेण पिण्डान् गन्धादिभिः संपूज्य धूपदीपौ च कारयेत्॥ मोटकमादाय— 'ॐ अद्येहाऽमुकगोत्राः, अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहाः, अमुकाऽमुकाऽमुकशर्माणः सपत्नीका वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः, अद्य, एकपार्वणश्राद्धे एतानि पिण्डार्चनानि, अत्र गन्धसूत्रपुष्पाक्षतधूपदीपैक्षवादिनैवेद्यानि त्रेधा विभज्य युष्मभ्यं स्वधा' गन्धादिकमुत्सृजेत्॥^{९१}

९१. अब अधि कम्मरमा घुसारेको वस्तु खसालिदिनू। अनि सव्य भएर आचमन गरी हरि—स्मरण (हरि—हरि—हरि, विष्णु—विष्णु—विष्णु) भनू। अनि अपसव्य भएर दुवै हातले काँचो धागो समाती 'ॐ नमोवः०' पढ्दै सबै पिण्डमा धागो चढाउनू। अनि प्रत्येक पिण्डलाई चन्दन, अक्षता, तिल, फूल, वस्त्र, धूप—दीप, नैवेद्य चढाएर पूजा गरी संकल्प गरिलिनू ॥

ततः सव्येन विश्वेदेवब्राह्मणकरयोः— 'ॐ शिवा आपः सन्तु'—जलम्, 'ॐ सौमनस्यमस्तु'—पुष्पम्, 'ॐ अक्षतं चारिष्टमस्तु'—तण्डुलान् प्रत्येकाय दद्यात्। अपसव्येन पितृब्राह्मणकरयोः— 'ॐ शिवा आपः सन्तु'—जलम्, 'ॐ सौमनस्यमस्तु'—पुष्पम्, 'ॐ अक्षतं चारिष्टमस्तु'—तण्डुलान् प्रत्येकाय दद्यात्। सव्येन पूर्वाभिमुखो भूत्वाऽञ्जलिं बध्वा, अपां मध्ये स्थिता देवाः सर्वमप्सु प्रतिष्ठितम् ।
 ब्राह्मणस्य करे न्यस्ताः शिवा आपो भवन्तु मे ॥
 लक्ष्मीर्वसति पुष्पेषु लक्ष्मीर्वसति पुष्करे ।
 लक्ष्मीर्वसति गोष्ठेषु सौमनस्यं ददातु मे ॥
 अक्षतं चाऽस्तु मे पुण्यं शान्तिः पुष्टिर्धृतिस्तथा ।
 यद्यच्छ्रेयस्करं लोके तत्तदस्तु सदा मम ॥^{१२}

१२. अनि सव्य भएर विश्वेदेवमा 'ॐ शिवा आपः०' ले जल, 'ॐ सौमनस्यमस्तु' ले फूल र 'ॐ अक्षतं०' ले अक्षता चढाउनु। अनि सव्य भएर पितृब्राह्मणलाई पनि मन्त्र पढ्दै जल, फूल, अक्षता चढाउनु। अनि पूर्व फर्केर हात जोरी 'ॐ अपां मध्ये०' देखि 'सदा मम' सम्मका श्लोकहरू पढिलिनु॥

ततः कर्मपात्रोदकं कुशैर्गृहीत्वा प्रतिमन्त्रम् स्वशिरस्यभिषिञ्चेत्— 'ॐ अस्मत्—कुले दीर्घमायुरस्तु' 'ॐ शान्तिरस्तु' 'ॐ पुष्टिरस्तु' 'ॐ वृद्धिरस्तु' 'ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु।' 'यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु'—भूमौ। 'द्विपदेचतुष्पदेभ्यः शान्तिर्भवतु।' ततोऽपसव्येन पिण्डशेषान्नं पिण्डसमीपे विकिरेत्॥ गङ्गाजलं वामहस्ते पुटकादौ गृहीत्वा मोटकमादाय— 'ॐ अद्याऽमुकगोत्रस्याऽस्मात्पितुरमुकशर्मणः, अत्र, एकपार्वणश्राद्धे दत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमस्तु' पिण्डेऽक्षय्योदकं दद्यात्। सव्यम् कृत्वाऽञ्जलिम्बध्वा— 'ॐ अघोराः पितरः सन्तु' पिण्डोपरि पूर्वाग्रां जलधारां दद्यात्॥^{१३}

आशिषप्रार्थना — सव्येनैव प्राङ्मुखोऽञ्जलिं बध्वा 'ॐ गोत्रन्नो वर्द्धताम्।' 'ॐ वर्द्धताम्'—प्रतिवचनम्। 'ॐ दातारो नोऽभिवर्धन्ताम्।' 'ॐ वर्द्धन्ताम्।' 'ॐ वेदाः

१३. अब कर्मपात्रको कुश लिएर आफ्नू शिरमा जल छर्कदा— 'ॐ अस्मात्कुले०' देखि 'यच्छ्रेयस्तदस्तु' सम्म पढ्नु र 'यत्पापं०' पढेर एकपल्ट भूमिमा छर्कनु। अनि अपसव्य भएर पिण्ड—शेष पिण्डको नगीचै राखिदिनु। अनि मोटक र जल लिएर संकल्प गरी प्रत्येक पिण्डमा अक्षय्योदक दिनु। अनि सव्य भएर पूर्वतिर धारा लगाई पिण्डमा जल चढाउँदा 'ॐ अघोराः०' पढ्नुपर्दछ॥

सन्ततिरेव च। 'ॐ सन्तु।' 'ॐ श्रद्धा च नो माव्यगमत्।' 'ॐ मागात्।' 'ॐ बहुदेयं च नोऽस्तु।' 'ॐ अस्तु।' 'ॐ अनं च नो बहु भवेत्।' 'ॐ भवतु।' 'ॐ अतिथींश्च लभेमहि।' 'ॐ लभध्वम्।' 'ॐ याचितारश्च नः सन्तु।' 'ॐ सन्तु।' 'ॐ मा याचिष्म कञ्चन।' 'ॐ मा याचेथाः।' — प्रतिवचनम्॥

ततः श्राद्धकर्त्ता ब्राह्मणहस्तेन तिलकं कुर्यात्— 'ॐ अंकामंकामयतेसोऽस्मैकामः समृध्यताम्।' ततोऽपसव्येन सपवित्रान् कुशान् न्युब्जपात्रात् समादाय पिण्डोपरि निक्षिप्य 'ॐ स्वधां वाचयिष्ये।' 'ॐ वाच्यताम्' प्रतिवचनानन्तरं रिक्ताञ्जलिना— 'ॐ अद्याऽमुकगोत्रेभ्यः, अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः, अमुकाऽमुकाऽमुकशर्मभ्यः सपत्नीकेभ्यो वसुरुद्रादित्य—स्वरूपेभ्यः, अत्र, एकपार्वणश्राद्धे 'ॐ स्वधोच्यताम्।' 'ॐ अस्तु स्वधा' प्रतिवचनम्॥^{१४}

१४. अब सव्यले नै पूर्व फर्किई हात जोरेर आशीष—प्रार्थनाका प्रश्नोत्तर— 'ॐ गोत्रन्नो०' देखि 'मा याचेथाः' सम्म पढ़नू। अनि पुरोहितले— 'ॐ यं कामं' पढ़दै कर्तालाई टीका लगाइदिनू। अनि अपसव्य भएर अर्घपात्र—मुनिको फूल—पवित्र झिकेर पिण्डमा चढाउनू र सोध्नू— 'स्वधां वाचयिष्ये।' 'ॐ वाच्यताम्।' यति पढ़नु पर्दछ। अनि रिक्तो हात देखाएर संकल्प पढी 'ॐ अस्तु स्वधा०' सम्म भन्नू॥

ततः पयसादिसहितं पुटकं वामहस्ते कृत्वा— 'ॐ उर्ज्ज्वहन्तिरमृतम्पयः
कीलालम्परिस्रुतम्। स्वधास्थतर्पयत मे पितॄन्। मन्त्रेण सपवित्र—कुशोपरि दक्षिणाग्रां
पयोधारां दद्यात्। ततः 'ॐ पिण्डाः संपन्नाः' ब्राह्मणं पृच्छेत्। 'ॐ सुसम्पन्नाः' प्रतिवचनम्।
'ॐ पिण्डान् उत्थापयामि।' 'ॐ उत्थापयस्व' इत्यनुज्ञातः सन् नम्रीभूय सव्येन
पिण्डान् आग्राय अपसव्येनोत्थापयेत्। पिण्डाधारकुशानुल्मुकं च वह्नौ क्षिपेत्।

अथ वसन्तपूजनम्— सव्येन पिण्डिकायां शंखं चक्रं (७४) च लिखेत्—'ॐ
शंखाय नमः।' 'ॐ चक्राय नमः' यवैः शंखचक्रपूजां विधाय, अपसव्यं कृत्वा —

ॐ गयायां पितृरूपेण स्वयमेव जनार्दनः ।

तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षमुच्यते च ऋणत्रयात् ॥

पिण्डं पिण्डिकोपरि निधाय एभिर्मन्त्रैः पूजयेत् ॥^{९५}

९५. अब 'ॐ उर्ज्ज्व०' मन्त्र पढ़े काँचो दूध तिल मिसाए दक्षिणतिर धारो लगाई सबै पिण्डहरूमा चढाउनु।
अनि ब्राह्मणसित प्रश्नोत्तर गरी बास्ना लिएर शिर निहुराई सव्य भएर पिण्ड उठाउनु। अपसव्य भएर भूमिमा राख्नु।
अनि वेदीको कुश आगोमा हालिदिनु। अनि सव्य भएर पिण्डिकामा शंख—चक्र (७४) लेख्नु र जौले शंख—चक्रको
पूजा गर्नु। अनि अपसव्य भएर— 'ॐ गयायां' मन्त्र पढी पिण्डिकामा पिण्डको टपरी राखिदिनु ॥

सव्येन, 'ॐ वसन्ताय नमस्तुभ्यं ग्रीष्माय च नमो नमः ।

वर्षाभ्यश्च शरत्संज्ञ ऋतवे च नमो नमः ॥

हेमन्ताय नमस्तुभ्यं नमस्ते शिशिराय च ।

माससंवत्सरेभ्यश्च दिवसेभ्यो नमो नमः ॥

कर्पूरदीपं प्रज्वालय, सव्येनैव विश्वेदेवार्घपात्रं संचाल्य, अपसव्येन पित्रर्घपात्राण्युत्तानीकरणम् ।

अथ दक्षिणासङ्कल्पः— सव्येन कुशयवजलदक्षिणाद्रव्याण्यादाय— 'ॐ अद्याऽमुक—
गोत्राणामस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानाममुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रा—
दित्यस्वरूपाणां पुरुरवोमाद्रवोनाम्नामद्य कृतैतत् एकपार्वणश्राद्धे वैश्वदैविकश्राद्ध—
प्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं दक्षिणां हिरण्यमग्निदैवतं तन्मूल्योपकल्पितं द्रव्यं वा अमुकगोत्राया—
ऽमुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे । ब्राह्मणकरे उत्सृजेत् ॥

सव्येनैव कुशतिलदक्षिणाद्रव्यमादाय— 'ॐ अद्याऽमुकगोत्राणामस्मत्पितृपिता—
महप्रपितामहानाममुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणामद्य

कृतैतत्सांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धप्रतिष्ठार्थं दक्षिणां रजतं चन्द्रदैवतं तन्मूल्योपकल्पितं
द्रव्यं यथानामगोत्राय यथानामशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे' उत्सृजेत्। अथ भूयसी—
दक्षिणाद्रव्यमादाय— 'ॐ अद्याऽमुकगोत्राणामस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानाम—
मुकाऽमुकाऽमुकशर्मणां सपत्नीकानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां विश्वेदेवपूर्वकाणां
कृतैतत्सांवत्सरिकैकपार्वणश्राद्धप्रतिष्ठार्थं न्यूनातिरिक्तपरिपूर्णार्थं यद्देयमन्नपानादिकं द्रव्यं
यथानामदैवतं नानानाम गोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः कन्याकुमारेभ्यो ब्राह्मणीभ्यश्च यथाभागं
विभज्य यथाकालेन दातुमहमुत्सृजे॥'^{१६}

अथ विसर्जनम्—अपसव्येन— 'ॐ वाजेवाजे व्यतव्वाजिनोधनेषुविप्राऽअमृताऽऋतज्ञाः।
अस्ममध्वः पिबतमादयध्वं तृप्तायात पथिभिर्देवयानैः। इति पित्रादीन् विसर्जयेत्॥

'ॐ आमावाजस्यप्प्रस्रवोजगम्यादेमेद्यावापृथिवीविश्वरूपे। आमागन्ताम्पितरा मातरा

१६. अनि सव्य भएर 'ॐ वसन्ताय०' मन्त्रहरू पढी वसन्त पूजा गरेर कपूरको बत्ती बाल्नु। अनि विश्वेदेवको अर्घपात्र चलाइदिनु। अपसव्य भएर पितृको अर्घपात्र उतानो पारिदिनु। अनि सव्य भएर मूल अनुसार विश्वेदेवको र पितृब्राह्मणको दक्षिणा—संकल्प गरिलिनु। अनि भूयसी दक्षिणा पनि संकल्प गर्नुपर्दछ॥

चामासोमोऽमृतेत्वेन गम्यात् ॥ ततः सव्येन 'ॐ पुरुरवोमाद्रवोनामानो विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम्' इति विश्वेदेवं विसर्जयेत् ॥ ततः—

देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एच च ।

नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः ॥ त्रिः पठेत् ॥

अपसव्येन दीपाच्छादनं विधाय, सव्येन हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य 'ॐ यत्कृतं तत्सुकृतमस्तु' 'यन्न कृतं तद्विष्णोः प्रसादाद् ब्राह्मणवचनात् सर्वं परिपूर्णमस्तु ॥'

प्रमादात् कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताऽध्वरेषु च ।

स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति श्रुतिः ॥

आयुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च ।

प्रयच्छन्तु तथा राज्यं पितरः श्राद्धतर्पिताः ॥^{१७}

१७. अब अपसव्य भएर 'ॐ व्वाजे व्वाजे०' 'पितृहरूको विसर्जन गरिदिनू र 'ॐ आमावाजस्य०' पनि पढ्नुपर्दछ अनि सव्य भएर 'ॐ पुरुरवो०' पढेर विश्वेदेवको विसर्जन गर्नू र 'ॐ देवताभ्यः०' तीनपल्ट पढिलिन्। अनि अपसव्य भएर बत्ती ढाकिदिनू। अनि सव्य भएर हात पाउ पखाली 'ॐ यत्कृतं०' तथा 'प्रमादात्०' एवं 'आयुः प्रजां०' पनि पढिलिन् ॥

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा, बुद्ध्यात्मना वा प्रकृतिः स्वभावात् ।
करोमि यद्यत् सकलं परस्मै, नारायणयेति समर्पये तत् ॥

यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु ।
न्यूनं सम्पूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् ॥
चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ।
हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥

ॐ अच्युताय नमः ३ ॥^{९८}

॥ इति एकपार्वणश्राद्धविधिः समाप्तः ॥

अथ पुरोहितोऽधःस्थं मन्त्रं पठन् यजमानाय तिलकादिकं कृत्वा प्रसादादिकं दद्यात् ॥ —

•

९८. अब कर्मपात्रको कुश—जल लिएर 'ॐ कायेन वाचा०' पढ़ी तीनपल्ट अच्युताय नमः३ भन्नू॥
एकपार्वण श्राद्ध सकियो ॥ अब यजमालाई पातीप्रसादी लाइदिदै पुरेतले पढ़नू—

हरिः ॐ शतमिन्नुशरदोऽअन्तिदेवायत्रानश्चक्राजरसन्तनूनाम् । पुत्रासो यत्र पितरो—
 भवन्ति मानोमद्ध्यारीरिषतायुर्गन्तोः ॥ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्मतासपितासपुत्रः ।
 विश्वेदेवाऽअदितिः पञ्चजनाऽअदितिर्ज्जितमदितिर्ज्जनित्वम् ॥ स्वादुष ४ सदः पितरोऽव्यो—
 धाः कृच्छ्रेऽश्रितः शक्तिवन्तो गभीराः । चित्रसेनाऽइषुबलाऽअमृद्धाः सतोवीराऽउरवो ब्रातसाहाः ॥
 ब्राह्मणासः पितरः सोम्यासः शिवेनोद्यावापृथिवीऽअनेहसा ॥ पूषानः पातुदुरिताद्दृता—
 वृधोरक्षा माकीर्णोऽअघश ४ सऽईशत ॥ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः
 स्वधायिभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः । अक्षन् पितरो
 मीमदन्त पितरो ती तृपन्त पितरः पितरः शुन्धद्ध्वम् ॥ पुनन्तुमापितरः सोम्यासः
 पुनन्तुमापितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः पवित्रेण शतायुषा ॥ विश्वमायुर्व्यश्नवै ॥^{९९}

९९. अनि पुरोहितले 'ॐ शतमिन्नु०' आदि मन्त्रहरू उच्च स्वरमा पढ्दै यजमानलाई फूल प्रसाद लगाइदिनु। अनि यजमानले ब्राह्मण— भोजन गराई स्वयं पनि सपरिवार भोजन गर्नु ॥

तीर्थश्राद्धविधिः

(बत्ती, कुशेबाहुन, सिधा पदैन । जजसको पिण्ड हो उसकै पिण्डमाथि तर्पण दिनुपर्छ।)

आसनं पिण्डदानं च पुनः प्रत्यवनेजनम् । दक्षिणा चाऽनसकल्पः सर्वतीर्थेष्वयं विधिः॥ स्मृतिः—

हस्तौ, पादौ प्रक्षाल्य, आचम्य, कर्मपात्रम्— ॐ यद्देवा देवहेडनन्देवासश्च कृमाव्वयम् ।
अग्निर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वष्ट हसः॥ १॥ ॐ यदि दिवा यदि नक्तमेनां॑ सि
च कृमाव्वयम् । व्यायुर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वष्ट हसः॥ २॥ ॐ यदि जाग्रद्यदि
स्वप्नऽएनाष्टसि च कृमाव्वयम् । सूर्योर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वष्ट हसः॥ ३॥ पवित्रम्—
'ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यछिद्रेण पवित्रेण सूर्य्यस्य रश्मिभिः ।
तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने तच्छकेयम्॥ जलम्— ॐ
शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तु पीतये । शंय्योरभिस्त्रवन्तु नः॥ तिलान्—तिलोसिसोमदैवत्यो
गोसवो देवनिर्मितः । प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृल्लोकान् पृणाहि नः स्वाहा॥ चन्दनम्—

ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षा नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥
 अक्षतान्— ॐ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्त्रियाऽअधूषत । अस्तोषत स्वभानवोविष्प्रानविष्ठ—
 यामती योजान्विद्रते हरी ॥ यवान्— ॐ यवोसियवयास्मद्वेषो यवयारातीः ॥ पुष्पाणि—
 ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रेपाश्वेनक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् । इष्णानि—
 षाणामुम्मऽइषाण सर्वलोकम्मऽइषाण ॥^{१००}

कुशत्रयसहितं कर्मपात्रोदकमादाय—

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वाऽवस्थाङ्गतोऽपि वा । यः स्मरेत् पुण्डरीकाक्षं स बाह्याऽभ्यन्तरः शुचिः ।

ॐ विष्णुः ३, पुण्डरीकाक्षः पुनातु, श्राद्धीयवस्तूनि सिञ्चेत् । आत्मानमपि सिञ्चेत् ।
 ततः करौ संपुटीकृत्य विष्णुं मनसा ध्यात्वा पूर्वमुखः प्रार्थयेत्—

ॐ नमो नमस्ते गोविन्द पुराणपुरुषोत्तम । इदं श्राद्धं हृषीकेश रक्षतां सर्वतो दिशः ॥^{१०१}

१००. कर्ताले हात—पाउ धोई आचमन गरेर प्रथम कर्मपात्र बनाउनु । त्यसमा ॐ यद्देवा० तीन मन्त्र पढ्नु र ॐ पवित्रेस्थो० मन्त्रले पवित्र राख्नु । ॐ शन्नोदेवी० ले जल राख्नु । ॐ तिलोसि० ले तिल र ॐ गन्धद्वारान्० ले चन्दन तथा ॐ अक्षन्नमी० यस मन्त्रले अक्षता एवं ॐ यवोसि० ले जौ अनि ॐ श्रीश्चते० मन्त्र पढेर फूल राख्नु ।

१०१. अब कर्मपात्रको तीन दुक्रा कुश लिएर ॐ अपवित्रः० मन्त्र पढी श्राद्ध सामग्री र आफ्नू देहमा पनि छर्कनु । अनि हात जोरेर पूर्व फर्किई विष्णुको ध्यान गर्दा ॐ नमो नमस्ते० पढ्नु ।

तीर्थश्राद्धसंकल्पः

ॐ तत्सदद्यामुकमासेऽमुकपक्षेऽमुकतिथावमुकवासरेऽमुकतीर्थे मम आत्मनः समस्तपितृणां समुद्धारणार्थं मातृपितृगुरुस्वसृणामक्षय्यतृप्तिहेतवे समस्ततीर्थजन्यफलप्राप्त्यर्थं समस्तपितृणामक्षय्यतृप्त्यर्थममुकतीर्थे तीर्थश्राद्धं पिण्डदानं चाऽहं करिष्ये । ततो दक्षिणाभिमुखः पितरोपनीतिमपसव्यं विधाय पातित—वामजानुः दक्षिणनम्रां वेदीं निर्माय पञ्चगव्येनाऽभिषिच्य परितः तिलगौरसर्षपपुष्पचन्दनानि विकिरेत्—

रक्षो भूतपिशाचेभ्यस्तथैवाऽसुरदोषतः । सर्वतश्चाधिपस्तेषां यमो रक्षां करोतु मे ॥

वेदीं निर्माय ततः द्विगुणभुग्नत्रिकुशरूपमासनानि द्वादश प्रत्येकं स्थापयेत्—

अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका । पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः ॥

ॐ कव्यवाडनलः सोमो यमश्चैवाऽर्यमा तथा । अग्निष्वात्ताबर्हिषदः सोमपाः पितरस्तथा ॥^{१०२}

१०२. अब तीर्थश्राद्धको संकल्प मूल अनुसार 'करिष्ये' सम्म पढ़नू र दक्षिण फर्किई बायाँ घुँडा मोरेर

ततः आसनोपरि तिलजलपुष्पगन्धादीनि पात्रे कृत्वा कुशादिकमादाय, 'ॐ अद्याऽमुकगोत्राणां मम पितृ—पितामह—प्रपितामहानाममुकामुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां तथाऽमुकगोत्राणामासनोपरि अवनेजनमहं सम्प्रददे। एवं मातामह—प्रमातामह—वृद्धप्रमाता—महानाममुकामुकामुकशर्मणां सपत्नीकानां यथायथा— गोत्राणामन्येषां च पितृणाम् आसनोपरि अवनेजनमहं सम्प्रददे। आसनोपरि पात्रस्थं जलमर्द्धं दद्यात्, अर्द्धं जलमवशेषयेत्॥

ततः पिण्डमादाय, 'ॐ अद्याऽमुकगोत्रस्याऽस्मत्पितुरमुकनाम्नः, तस्य अक्षय्यतृप्त्यर्थम् इदं हविष्यान्मयममृतरूपं मधुतिलजलादिप्रोक्षितं पिण्डं तस्मै स्वधा ॥ पुनः, ॐ अद्यामुकगोत्रस्याऽस्मत्पितामहस्याऽमुकनाम्नः तस्य अक्षय्यतृप्त्यर्थम्, इदं हविष्या—ऽन्नमयममृतरूपं मधुतिलजलप्रोक्षितं पिण्डं तस्मै स्वधा ॥ पुनः — ॐ अद्यामुकगोत्रोऽ—दक्षिणतिर भिरालो परेको वेदी बनाउँदा अपसव्य हुनू र वेदीमा पंचगव्य, तिल र पहेंलो सरस्यूँ छरी ॐ रक्षोभूत० मन्त्र पढ़नू। अनि वेदीमा कुशका बाह आसन दिदा ॐ अयोध्या० र ॐ कव्यवाडनल—मन्त्र पढ़नू।

स्मत्प्रपितामहोऽमुकनामा तस्याऽक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यान्नमयममृतरूपं तिलमधु-
जलप्रोक्षितं पिण्डं तस्मै स्वधा॥ पुनः —

ॐ अद्याऽमुकगोत्राया मम मातुरमुकीदेव्या अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यान्नमयममृतरूपं
मधुतिलजलप्रोक्षितं पिण्डं तस्यै स्वधा॥ पुनः — ॐ अद्यामुकगोत्रा मम पितामही
अमुकीनाम्नी देवी तस्याः अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यान्नमयममृतरूपं मधुतिलजलप्रोक्षितं
पिण्डं तस्यै स्वधा॥ पुनः— ॐ अद्याऽमुकगोत्रा मम प्रपितामही अमुकीनाम्नी देवी
तस्याः अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यान्नमयममृतरूपं मधुतिलजलप्रोक्षितं पिण्डं तस्यै
स्वधा॥ पुनः — ॐ अद्याऽमुकगोत्रः अस्मन्मातामहोऽमुकनामा तस्य अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं
हविष्यान्नमयममृतरूपं मधुतिलजलप्रोक्षितं पिण्डं तस्मै स्वधा॥ पुनः — ॐ
अद्याऽमुकगोत्रोऽस्मत्प्रमातामहोऽमुकनामा तस्य, अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यान्नमयममृतरूपं
मधुतिजलादिप्रोक्षितं पिण्डं तस्मै स्वधा॥ पुनः— ॐ अद्याऽमुकगोत्रोऽस्मद्वृद्धप्रमाता—

महोऽमुकनामा तस्य अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यानमयममृतरूपं मधुतिलजलप्रोक्षितं
 पिण्डं तस्मै स्वधा॥ पुनः — ॐ अद्याऽमुकगोत्रा अस्मन्मातामही अमुकीनाम्नी देवी
 तस्या अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यानमयममृतरूपं मधुतिलजलादिप्रोक्षितं पिण्डं तस्यै
 स्वधा॥ पुनः — ॐ अद्याऽमुकगोत्रा, अस्मत्प्रमातामही अमुकीनाम्नी देवी तस्याः
 अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं हविष्यानमयममृतरूपं मधुतिलजलादिप्रोक्षितं पिण्डं तस्यै स्वधा॥
 पुनः — ॐ अद्याऽमुकगोत्रा अस्मद्वृद्धप्रमातामही, अमुकीनाम्नी देवी तस्या अक्षय्यतृप्त्यर्थमिदं
 हविष्यानमयममृतरूपं मधुतिलजलादिप्रोक्षितं पिण्डं तस्यै स्वधा॥^{१०३}

एवं सपत्नजननी—पत्नी—पुत्र—कन्या—पितृव्य— मातुल—भ्रातृ—पितृस्वसृ—
 मातृ—स्वस्रात्मभगिनी—पितृव्यपुत्र—जामातृ—भागिनेय—श्वशुर—स्वश्र्वाचार्योपाध्याय—
 गुरु— मित्रशिष्याणामेतेषां पुरुषविषये सपत्नीकानां स्त्रीविषये सभर्तृकसापत्यानां यथानाम

१०३. अब ती आसनहरूमा दुनाना जल, फूल, चन्दन लिएर कुश लिई संकल्प पढ्दै राख्दै जानू। अनि
 पायस वा जौको पीठाको पिण्ड बनाएर मूलका प्रत्येक संकल्प अनुसार एकेक पिण्ड वेदीमा राख्दै जानू॥

गोत्रोच्चारणपूर्वकं गोत्रोच्चारणं कृत्वा पिण्डान् दद्यात्—^{१०४}

ॐ आब्रह्मणो ये पितृवंशजाता, मातुस्तथा वंशभवा मदीयाः ।

वंशद्वये ये मम दासभूता, भृत्यास्तथा वाऽऽश्रितसेवकाश्च ॥

मित्राणि शिष्याः पशवश्च वृक्षा, दृष्टाश्च स्पृष्टाश्च कृतोपकाराः ।

जन्मान्तरे ये मम सङ्गताश्च, तेभ्यः स्वधा पिण्डमहं ददामि ॥

ये केचित् प्रेतरूपेण वर्तन्ते पितरो मम । ते सर्वे तृप्तिमायान्तु पिण्डदानेन शाश्वतीम् ॥

ये बान्धवाऽबान्धवा ये येऽन्यजन्मनि बान्धवाः । तेभ्यः पिण्डम् मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥

पितृवंशे मृता ये च मातृवंशे तथैव च । गुरुश्चशुरबन्धूनां ये चाऽन्ये बान्धवा मृताः ॥

ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविवर्जिताः । तेभ्यः पिण्डम् मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥

ॐ अद्याऽमुकगोत्राणां मम पितृ—पितामह—प्रपितामहानाममुकामुकामुकशर्मणां तथा

१०४. अब यथाक्रम सौतेनी आमा, पत्नी, पुत्र, छोरी, जेठाबा कांछाबा, मामा, दाजु—भाइ, सानिमा, दूली आमा, बहिनी, ज्वाइँ, भानिज, ससुरा, सासू, आचार्य, गुरु, मित्र, शिष्य यति पुरुषतर्फ सपत्नीक, स्त्री—विषयमा सापत्या आदि सबैलाई नाम गोत्र उच्चारण गर्दै पिण्ड दिनु।

मातृ—पितामही—प्रपितामहीनाममुकामुकामुकदेवीनां पिण्डोपरि प्रत्यवनेजनं सम्प्रददे॥
इति॥ एवं मातामह—प्रमातामह—वृद्धप्रमातामहानां सपत्नीकानां पिण्डोपरि प्रत्यवनेजनं
सम्प्रददे॥ इत्यनेन पिण्डोपरि—अर्धशेषजलं दद्यात्^{१०५}

ततः पिण्डपूजनम्। गन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यताम्बूलपूगीफलैलालवङ्गयज्ञोपवीतवस्त्र—
तुलसीदलादिकं दत्त्वा जलेन नामगोत्रोच्चारणं कृत्वा तर्पणं कुर्यात्। ततः सव्यं कृत्वा,
आचमनम्—

प्रमादात् कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताऽध्वरेषु च । स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति श्रुतिः ॥
विष्णुस्मरणं कुर्यात्। अथ सूर्यार्घ्यम्—

१०५. अब ॐ आब्रह्मणो० यहाँदेखि अक्षय्यमुपतिष्ठतु सम्मका मन्त्रहरू मूल अनुसार पढिलिनु।
त्यसपछि सबै पिण्डमा मूल अनुसार संकल्प पढ्दै अवनेजन दिनु।

एहि सूर्य सहस्रांशो तेजोराशे जगत्पते। अनुकम्पय मां भक्त्या गृहाणार्घ्यं दिवाकर।^{१०६}
 नमस्कारं च कृत्वा यथाशक्त्या ब्राह्मणपूजनं भोजनदक्षिणादानं च कुर्यात्। दक्षिणा—
 ॐ अद्य कृतैतत्तीर्थश्राद्धसांगतासिद्ध्यर्थं मम समस्तपितृणाम्—अक्षय्यतृप्त्यर्थमात्मना
 सह सर्वेषामुद्धारणाय न्यूनातिरिक्तदोषपरिहारार्थमिदं रजतं चन्द्रदैवतं यथानामगोत्राय
 ब्राह्मणाय दक्षिणात्वेन तुभ्यमहं सम्प्रददे। 'ॐ स्वस्ति' प्रतिवचनम्। ॐ नमो वः० ॥
 ततोऽभिरम्यताम्—विसर्जनम्। पिण्डानाग्रायोत्थाप्य जले निक्षिपेत् वा गवे दद्यात्। शेषं
 कुशादिकं जले निक्षिपेत्—^{१०७}

गोग्रासम्—सुरभिर्वैष्णवी माता नित्यं विष्णुपदे स्थिता। गोग्रासं च मया दत्तं त्वं गृहाणानुकम्पया ॥
 श्वानबलिः—द्वौ श्वानौ श्यामशवलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ। ताभ्यामन्नं प्रयच्छामि स्यातामेतावहिंसकौ ॥

१०६. अब चन्दन, फूल, धूप, दीप, नैवेद्य, पान, सुपारी, जनै, वस्त्र र तुलसीपत्र आदि चढाएर पिण्ड
 पूजा गरिदिनू। अनि सव्य भएर आचमन गरी ॐ प्रमादात्० मन्त्र पढी विष्णुको स्मरण गरेर सूर्यलाई अर्घ्य
 दिदा ॐ एहि सूर्य० मन्त्र पढनुपर्दछ।

१०७. यथाशक्ति ब्राह्मणको पूजा, भोजन, दक्षिणा पनि गर्नु। त्यसको संकल्प मूलमा हेर्नु। अनि ॐ नमो
 वः० मन्त्र पढेर विसर्जन गरी पिण्डको बास्ना लिएर टपरीमा हाली उचाली जलमा विसर्जन गरिदिनू अथवा
 गाईलाई खान दिनु।

काकबलिः—काकोऽसि यमदूतोऽसि वायसोऽसि महाबल । तुभ्यं बलिं प्रदास्यामि गृहाण यमकिंकर ॥
यत्फलं कपिलादाने कार्तिव्यां ज्येष्ठपुष्करे । तत्फलं वाण्डवश्रेष्ठ विप्राणां षादशैचने ॥

विप्रदक्षिणपादप्रक्षालनम्— वामपादप्रक्षालनम्—

विप्रपादोदकं पीत्वा यावत् तिष्ठति मोदिनी । तावत् पुष्करतीर्थेऽपि पिबन्ति पितरो जलम् ॥
तिलककरणम्^१ ॥^{१०८}

चन्दनं वन्द्यते नित्यं पवित्रं पापनाशनम् । आपदो हरते नित्यं लक्ष्मीर्वसतु सर्वदा ॥

॥ इति तीर्थश्राद्ध विधि सकियो ॥

१०८. अब गोग्रास, श्वानबलि, काकबलि मूलमा भएका मन्त्र पढ्दै दिनुपर्दछ । अनि ब्राह्मणको दाहिने बायाँ पाउ पखाल्दा ॐ विप्रपादोदकं ० र टीका लाइदिदा ॐ चन्दनं वन्द्यते ० मन्त्र पढ्नु अनि पुरोहितले तिलक प्रसाद यजमानलाई दिनु ।

१. हेमाद्रौ,—अर्घमावाहनं चैव द्विजाङ्गुष्ठनिवेशनम् ॥ तृप्तिप्रश्नं च विकिरं तीर्थश्राद्धे विवर्जयेत् ॥
नाग्नौकरणं न नेतारं न च बलिर्वैश्वदेवता—पाद्मे०,
तीर्थश्राद्धं प्रकुर्वीत पक्वान्नेन विशेषतः । आमाम्नेन हिरण्येन कन्दमूलैः फलैरपि ॥

अथ पितृसूक्तप्रारम्भः

हरिः ॐ अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहा ॥ अपहताऽअसुरा
 रक्षांॐसि वेदिषदः॥ १ ॥ ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाऽअसुराः सन्तः स्वधया चरन्ति ॥
 परापुरोनिपुरो ये भरन्त्यग्निष्ठाँल्लोकात् प्रणुदात्यस्मात् ॥ २ ॥ अत्रपितरोमादयध्वं यथा—
 भागमावृषायध्वम् ॥ अमीमदन्तपितरो यथाभागमावृषायिषत ॥ ३ ॥ नमो वः पितरोरसाय
 नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो
 घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो नमो वो गृहान्नः पितरो
 दत्तसतोवः पितरो देभैतद्वः पितरो व्वासः ॥ ४ ॥ आधत्तपितरोगर्भङ्कुमारमुष्करस्त्रजम् ॥
 यथेह पुरुषो सत् ॥ ५ ॥ ऊर्जं वहन्तीरमृतङ्घृतम्पयः कीलालम्परिस्तुतम् ॥ स्वधा—
 स्थतर्पयत मे पितृन् ॥ ६ ॥

हरिः ॐ कृणुष्व पाजः प्रसितिन्नपृत्थ्वींयाहिराजेवामवाँ ५२ ॥ इभेन ॥ पितृष्वीमनु—
 प्रसितिन्द्रूणानोस्तासिविध्यरक्षसस्तपिष्ठैः ॥ १ ॥ तत्र भ्रमासऽ आशुयापतन्त्यनुशधृष—

ताशोशुचानः ॥ तपूँष्यग्नेजुह्वापतङ्गानसन्दितोविसृजविष्व गुल्बकाः ॥ २ ॥ प्रतिस्पशो—
 विसृजतूर्णितमोभवापायुर्विशोऽस्याऽअदब्धः ॥ योनोदूरेऽअघशऽसोयोऽ अन्त्यग्ने—
 माणिष्ठेव्यथिरादधर्षीत् ॥ ३ ॥ उदग्नेतिष्ठ प्रत्यातनुष्वन्यमित्राँ ॥ ४ ॥ ओषतात्तिग्महेते ॥ योनोऽ—
 अराहिःसमिधा नचक्रेनीचातन्धक्ष्यतसत्रशुष्कम् ॥ ४ ॥ ऊर्ध्वोभवप्रतिविद्ध्यध्यस्मदावि—
 ष्कृणुष्वदैव्यान्यग्ने ॥ अवस्थिरातनुहिद्यातुजूनज्जामिमजामिभ्रमृणीहिशत्रून् ॥ ५ ॥

हरिः ॐ तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तदुचन्द्रमाः ॥ तदेव शुक्रन्तद्ब्रह्म ताऽआपः
 सप्प्रजापतिः ॥ १ ॥ सर्वेनिमेषाजशिरेविद्युतः परुषादधि ॥ नैनमूर्द्धनतिर्ध्वज्वनमद्
 ध्येपरिजग्रभत् ॥ २ ॥ नतस्यप्रतिमाऽअस्तिवस्य नाममहद्यशः ॥ हिरण्यगर्भऽइत्येषमामाहिऽ
 सीदित्येषावस्मान्नजातऽइत्येषः ॥ ३ ॥ एषोहदेवः प्रदिशोनुसर्वाः पूर्वोहजातः सऽउ गर्भेऽअन्तः ॥
 सऽएव जातः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्जनास्तिष्ठतिसर्वतोमुखः ॥ ४ ॥ अस्माज्जा—
 तन्नपुराकिञ्चनैवयऽआबभूवभुवनानिविश्वा ॥ प्रजापतिः प्रजयासऽरराणस्त्रीणिज्योतीँ—
 विसचतेसषोडशी ॥ ५ ॥ येन द्यौरुग्रापृथिवी च दृढा येन स्वस्तमितं च्येन नाकः ॥

योऽअन्तरिक्षेरजसोविमानः कस्मै देवाय हविषाविधेम ॥ ६ ॥ अदङ्क्रन्दसीऽअवसातस्त—
 भानेऽअभ्यैक्षेतामनसारेजमाने ॥ यत्राऽधिसूरऽउदितोविभातिकस्मै देवायह विषाविधेम ॥
 आपोहवद्वृहतीर्ष्यैरिचदापः ॥ ७ ॥ वैनस्तत्पश्यन्निहितङ्गुहासद्यत्रविश्वम्भवत्येकनीडम् ॥
 तस्मिन्निदङ् सञ्चविचैतिसर्वङ्सऽओतः प्रोतश्चविभूः प्रजासु ॥ ८ ॥ प्रतद्वोवेदमृतन्नुविद्वा—
 न् गन्धर्वोधामविभृतङ्गुहासत् ॥ त्रीणि पदानि निहिता गुहास्यवस्तानिवेदसपितुः पिता
 सत् ॥ ९ ॥ स नोबन्धुर्ज्जनितासविधाताधामानिवेदभुवनानिविश्वा ॥ अत्रदेवाऽअमृत—
 मानशानास्तृतीये धामन्नद्धचैरयन्त ॥ १० ॥ परीत्यभूतानिपरीत्यलोकान्परीत्यसर्वाः
 प्रदिशोदिशश्च ॥ उपस्थायप्रथमजामृतस्यात्मनात्मानमभिसंविवेश ॥ ११ ॥ परिद्यावापृथिवी
 सद्यऽइत्वापरिलोकान्परिदिशः परिस्वः ॥ ऋतस्यतन्तुं विततंविचृत्यतदपश्यत्तदभवत्त—
 दासीत् ॥ १२ ॥ सदसस्पतिमद्भूतमिष्यमिन्द्रस्यकाम्यम् ॥ सनिम्मेधामयासिषंस्वाहा ॥ १३ ॥
 याम्मेधान्देवगणाः पितरश्चोपासते ॥ तयामामद्यमेधयाग्नेमेधाविनङ्कुरु स्वाहा ॥ १४ ॥
 मेधाम्मेवरुणोददातु मेधामग्निः प्रजापतिः ॥ मेधा मिन्द्रश्चवायुश्चमेधान्धाताददातुमे

स्वाहा ॥ १५ ॥ इदम्मे ब्रह्म च क्षत्रञ्चोभेश्रियमश्नुताम् ॥ मयिदेवादधतुश्रियमुत्तमान्तस्यैते
स्वाहा ॥ १६ ॥

हरिः ॐ सुरावन्तम्बर्हिषदः सुवीर्य्यज्ञः हिन्वन्तिमहिषानमोभिः ॥ दधानाः
सोमन्दिविदेवतासुमदेमेन्द्रं व्यजमानाः स्वर्काः ॥ १ ॥ यस्तेरसः सम्भृतऽओषधीषुसोमस्यशुष्मः
सुरया सुतस्य ॥ तेनजिन्वत्यजमानम्मदेन सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम् ॥ २ ॥
यमश्विनानमुचेरासुरादधिसरस्वत्यसुनोदिन्द्रियाय ॥ इमन्तः शुक्रमधुमन्तमिन्दुः सोमः
राजानमिह भक्षयामि ॥ ३ ॥ अदत्ररिप्तः रसिनः सुतस्ययदिन्द्रोऽपिबच्छचीभिः ॥
अहन्तदस्यमनसाशिवेनसोमः राजानमिह भक्षयामि ॥ ४ ॥ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः
स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्व-
धा नमः ॥ अक्षन् पितरोमीमदन्तपितरोतीतृपन्तपितरः पितरः शुन्धद्ध्वम् ॥ ५ ॥ पुनन्तुमापितरः
सोम्यासः पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः पवित्रेण शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः
पुनन्तु प्रपितामहाः ॥ पवित्रेण शतायुषा विश्वमायुर्व्यश्नवै ॥ ६ ॥ अग्नऽआयूँषिपवसऽ

आसुवोर्ज्जमिषञ्चनाः । आरेबाधस्वदुच्छुनाम् ॥ ७ ॥ पुनन्तुभादेवजनाः पुनन्तुमनसाधियः ॥
 पुनन्तुविश्वाभूतानिजातवेदः पुनीहि मा ॥ ८ ॥ पवित्रेणपुनीहिमाशुक्लेणदेवदीद्यत् ॥
 अग्नेक्रत्वाक्रतूँऽ२ ॥ अनु ॥ ९ ॥ यत्तेपवित्रमर्चिष्यग्नेविततमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनपुनतु मा ॥ १० ॥
 पवमानः सोऽअद्यनः पवित्रेणविचर्षणिः ॥ यः पोतासपुनातु मा ॥ ११ ॥ उभाभ्यां देवसवितः
 पवित्रेण सवेन च ॥ माम्पुनीहिविश्वतः ॥ १२ ॥ वैश्वदेवीपुनतीदेव्यागाद्यस्यामि
 माब्रह्मव्यस्तन्वोवीतपृष्ठाः ॥ तयामदन्तः सधमादेषुवयं स्यामपतयोरयीणाम् ॥ १३ ॥
 ये समानाः समनसः पितरोऽयमराज्ये ॥ तेषाँल्लोकः स्वधयानमोयज्ञोदेवेषुकल्पताम् ॥ १४ ॥
 ये समानाः समनसोजीवाजीवेषुमामकाः । तेषाँ श्रीर्मयिकल्पतामस्मिँल्लोकेशतष्टसमाः ॥ १५ ॥
 द्वेसृतीऽअशृणवम्पितृणामहन्देवानामुतमर्त्यानाम् ॥ ताब्भ्यामिदं विश्वमेजत्समेति
 यदन्तरापितरम्मातरञ्च ॥ १६ ॥ इदं हविः प्रजननम्मेऽअस्तुदशवीरं सर्वगणं स्व-
 स्तये ॥ आत्क्मसनिप्रजासनिपशुसनिलोकसन्यभयसनि ॥ अग्निः प्रजाम्बहुलाम्मे-
 करोत्वन्नम्ययोरेतोऽअस्मासुधत्त ॥ १७ ॥ उदीरता मवरऽउत्परासऽउन्मद्ध्यमाः पितरः

सोम्यासः ॥ असुञ्ज्यऽईयुरवृकाऽ ऋतज्ञास्तेनोवन्तुपितरोहवेषु ॥ १८ ॥ अङ्गिरसोनः
 पितरोनवग्वाऽअथर्वाणोभृगवः सोम्यासः ॥ तेषांवयऽसुमतौयज्ञियानामपिभद्रेसौमनसे—
 स्याम ॥ १९ ॥ ये नः पूर्वपितरः सोम्यासोनूहिरेसोमपीथं वसिष्ठाः ॥ तेभिर्धर्मः सऽर—
 राणोहवीचंष्ट्युशान्नुशब्दिः प्रतिकाममत्तु ॥ २० ॥ त्वऽसोमप्रायकितोमनीषात्वऽरजिष्ठमनु—
 नेषिपन्थ्याम् ॥ तवप्प्रणीतीपितरोनऽ इन्दोदेवेषुरत्वनमभजन्तधीराः ॥ २१ ॥ त्वयाहिनः
 पितरः सोमपूर्वेकर्माणिचक्रुः पवमानधीराः ॥ वन्वन्नवातः परिधीऽरपोर्णुवीरेभिरश्वैर्म—
 धवाभवानः ॥ २२ ॥ त्वऽसोमपितृभिः संविदानोनुद्यावापृथिवीऽआततन्थ ॥ तस्मैतऽइन्दोहविषा
 विधेमवयचंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ २३ ॥ बर्हिषदः पितरऽऊत्यर्वागिमावोहव्याचकृमा—
 जुषद्ध्वम् ॥ तऽआगतावसाशन्तमेनाथानः शंध्योरपोदधातनः ॥ २४ ॥ आहम्वितृन्तसु—
 विदव्राँऽ२ ॥ आवत्सिनपातञ्चविक्रमणञ्चविष्णोः ॥ बर्हिषदोयेस्वधयासुतस्यभजन्त—
 पित्वस्तऽइहागमिष्ठाः ॥ २५ ॥ उपहूताः पितरः सोम्यासोबर्हिष्येषुनिधिषुप्रियेषु ॥
 तऽआगमन्तुतऽइहश्रुवन्त्वधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्मान् ॥ २६ ॥ आयन्तु नः पितरः सोम्यासोग्निष्वात्ताः

पथिभिर्देवयानैः । अस्मिन्वज्रेस्वधयामदन्तोधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्मान् ॥ २७ ॥ अग्निष्वात्ताः
 पितरऽएहगच्छतसदः सदः सदतसुप्रणीतयः ॥ अत्ताहवींषिप्रयतानिबर्हिष्यथा—
 रायऽसर्ववीरन्दधातन ॥ २८ ॥ येऽअग्निष्वात्तायेऽअग्निष्वात्तामद्ध्येदिवः स्वधयामादयन्ते ॥
 तेभ्यः स्वराडसुनी तिमेटाँष्यथावशन्तन्वङ्कल्पयाति ॥ २९ ॥ अग्निष्वात्तानृतुमतोहवामहेना—
 राशऽसेसोमपीथँष्यऽआशुः ॥ तेनोविप्रासः सुहव्राभवन्तुवयंश्यामपतयोरयीणाम् ॥ ३० ॥
 आच्याजानुदक्षिणतोनिषद्येमँष्यजमभिगृणीतविश्वे ॥ माहिऽसिष्टपितरः केनचिन्नोषद्वऽआगः
 पुरुषताकराम ॥ ३१ ॥ आसीनासोऽअरुणीनामुपस्थेरयिन्धत्तदाशुषेमर्त्याय ॥ पुत्रेभ्यः
 पितरस्तस्यवस्वः प्रयच्छततऽइहोर्ज्जन्दधात ॥ ३२ ॥ अमग्नेकव्यवाहनत्वंचिन्मन्यसेरयिम् ॥
 तन्नोगीर्भिः श्रवाँष्यन् दवेत्रापनयाद्युजम् ॥ ३३ ॥ योऽअग्निः कव्यवाहनः पितृत्यक्ष
 दृतावृधः ॥ प्रेदुहव्यानिवोचतिदेवेभ्यश्चपितृभ्यऽआ ॥ ३४ ॥ त्वमग्नऽईडितः कव्यवाहना—
 वाद्वद्व्यानिसुरभीणिदृत्वी ॥ प्रादाः पितृभ्यः स्वधयातेऽअक्षन्नद्वित्वेन्देवप्रयताह—
 वींषि ॥ ३५ ॥ येचेहपितरोयेचनेहयाँश्चविद्वयाँऽ२ ॥ उचनप्रविद्य ॥ त्वँवेत्यथतितेजातवेदः

स्वधाभिर्ब्रजः सुकृतञ्जुषस्व ॥ ३६ ॥ इदम्पितृभ्योनमोऽस्त्वद्यद्येपूर्वासोद्यऽउपरासऽईयुः ॥
 द्येपार्थिवेरजस्यानिषत्ताद्येवानूनः सुवृजनासुविक्षु ॥ ३७ ॥ अधाद्यथानः पितरः परासः
 प्रत्क्नासोऽअग्नऽऋतमाशुषाणाः ॥ शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः क्षामाभिन्दन्तोऽअरुणीर-
 पब्रन् ॥ ३८ ॥ उशन्तस्त्वानिधीमह्युशन्तः समिधीमहि ॥ उशन्नुशतऽआवहपितृन्हविषेऽ-
 अत्तवे ॥ ३९ ॥

हरिः ॐ सहस्रशीर्षपुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ सभूमि ॥ सर्वतस्पृत्वात्य-
 तिष्ठद्दशङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुषऽएवेदऽसर्वं यद् भूतं व्यच्यभाष्यम् ॥ उतामृतत्वस्ये-
 शानोयदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एतावानस्यमहिमातोऽज्यायाँश्च पूरुषः ॥ पादोस्यविश्वा-
 भूतानि त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्वऽउदैत्पुरुषः पादोस्येहाभवत्पुनः । ततोविष्वङ् व्य-
 क्रामत्साशनानशनेऽअभि ॥ ४ ॥ ततो व्विराडजायतविराजोऽअधिपूरुषः ॥ सजातोऽअत्य-
 रिच्यतपश्चाद्भूमिमथोपुरः ॥ ५ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतम्पृषदाज्यम् ॥ पशूँस्ताँश्च-
 क्रेवायव्यानारण्याग्राम्याश्च ये ॥ ६ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋचः सामानि य-

जिरे ॥ छन्दां॑सि जजिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ७ ॥ तस्मादश्वाऽ—
 अजायन्तथेकेचोभयादतः ॥ गावोहजजिरेतस्मात्तस्माज्जाताऽअजावयः ॥ ८ ॥
 तं॒ यज्ञ॒म्बर्हिषि॒प्रौक्षन्पुरुष॑ज्जातमग्रतः ॥ तेनदेवाऽअयजन्तसाध्याऽऋषयश्च ये ॥ ९ ॥
 यत्पुरुष॑म्व्यदधुः कतिधाव्यकल्पयन् ॥ मुख॑ङ्किमस्यासीत्किम्बाहू॑किमुरु॑पादाऽउच्येते ॥ १० ॥
 ॐ ब्राह्म॑णोस्यमुखमासीद्बाहू॑राजन्यः कृतः ॥ ऊरू॑तदस्ययद्वैश्यः पद्भ्या॑ं॒ शूद्रो॑ऽअजा—
 यत ॥ ११ ॥ चन्द्र॑मामनसोजातश्चक्षोः सू॒र्यो॑ऽअजायत ॥ श्रोत्रा॑द्वायुश्चप्राणश्च—
 मुखा॑दग्निरजायत ॥ १२ ॥ नाभ्या॑ऽआसीदन्तरिक्ष॑श्शीर्ष्णो॑द्यौः समवर्तत ॥ पद्भ्या॑म्भू—
 मिर्दि॑शः श्रोत्रा॑त्तथालोकाँ॑ २ ॥ अकल्प॑यन् ॥ १३ ॥ यत्पुरु॑षेण हविषा॑देवायज्ञम॑तन्वत ॥
 वसन्तो॑स्यासीदाज्य॑ङ्ग्रीष्म॑ऽइध्मः शर॑द्धविः ॥ १४ ॥ सप्ता॑स्यासन्परि॑धयस्त्रिः सप्त—
 समि॑धः कृताः ॥ देवा॑यद्यज्ञन्तन्वाना॑ऽअबध्नन्पुरु॑षम्पशुम् ॥ १५ ॥ यज्ञे॑नयज्ञम—
 यजन्त॑देवास्तानिध॑र्माणिप्रथ॑मान्यासन् ॥ तेह॑नाक॑म्महि॑मानः सचन्त॑यत्रपूर्वे॑साध्याः सन्ति
 देवाः ॥ १६ ॥

हरिः ॐ नमस्तेरुद्रमन्यवऽउतोतऽइषवे नमः ॥ बाहुभ्यामुतते नमः ॥ १ ॥ आतेरुद्र—
 शिवातनूरघोरापापकाशिनीः ॥ तयानस्तन्वा शन्तमयागिरिशन्ताभिचाकशीहि ॥ २ ॥
 आमिषुङ्गिरिशन्तहस्तेबिभर्ष्यस्तवे ॥ शिवाङ्गिरित्रताङ्कुरुमाहिङ्सीः पुरुषज्जगत् ॥ ३ ॥
 शिवेनवचसात्वागिरिशाच्छावदामसि ॥ अथानः सर्वमिज्जगदयक्ष्मसुमनाऽअसत् ॥ ४ ॥
 अदध्यवोचदधिवक्ताप्रथमोदैव्योभिषक् ॥ अहींश्वसर्वाज्जम्भयन्सर्वाश्चयातुधान्योधराचीः
 परासुव ॥ ५ ॥ असौखस्ताम्प्रोऽअरुणऽउतबभ्रुः सुमङ्गलः ॥ येचैनङ्गरुद्राऽअभितोदिक्षुश्रिताः
 सहस्रशोवैषांहेडऽईमहे ॥ ६ ॥ असौखोवसर्पतिनीलग्रीवोविलोहितः ॥ उतैनङ्गोपाऽ—
 अदृशन्नदृशन्नुदहाव्यः सदृष्टो मृडयातिनः ॥ ७ ॥ नमोस्तुनीलग्रीवायसहस्राक्षायमीदुषे ॥
 अथोखेऽअस्यसत्त्वानोहन्तेऽभ्योकरन्नमः ॥ ८ ॥ प्रमुञ्चधन्वनस्तमुभयोरात्योज्याम् ॥
 आश्चतेहस्तऽइषवः पराताभगवोवप ॥ ९ ॥ विज्यन्धनुः कपर्दिनोविशल्योबाणवाँऽ२ ॥
 उत ॥ अनेशन्नस्यायाऽइषवऽआभुरस्यनिषङ्गधिः ॥ १० ॥ आतेहेतिर्मिदुष्टमहस्तेब—
 भूवते धनुः ॥ तयास्मान्विश्वतस्त्वमयक्ष्मयापरिभुज ॥ ११ ॥ परितेधन्वनोहेति—

रस्मान्वृणक्तुविश्वतः ॥ अथोषऽइषुधिस्तवारेऽअस्मन्निधेहितम् ॥ १२ ॥ अवतत्य—
धनुष्ववः सहस्राक्ष शतेषुधे ॥ निशीर्ष्वशल्यानाम्मुखाशिवोनः सुमनाभव ॥ १३ ॥
नमस्तऽआयुधायानाततायधृष्णवे ॥ उभाब्ध्यामुततेनमोबाहुब्ध्यान्तवधन्वने ॥ १४ ॥
मानोमहान्तमुतमानोऽअर्भकम्मानऽउक्षन्तमुतमानऽउक्षितम् ॥ मानोवधीः पितरम्मोतमातरम्मानः
प्रियास्तन्वोरुद्ररीरिषः ॥ १५ ॥ मानस्तोकेतनयेमानऽआयुःषिमानोगोषुमानोऽअश्वेषुरीरिषः ॥
मानोवीरान्नुद्रभामिनोवधीर्हविष्मन्तः सदमित्वाहवामहे ॥ १६ ॥ नमोहिरण्यबाहवे—
सेनान्येदिशाञ्चपतयेनमोनमोवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्यः पशूनाम्पतयेनमोनमः शष्पिञ्जरायत्विषीमते
पथीनाम्पतये नमोनमो हरिकेशायोपवीतिनेपुष्टानाम्पतयेनमोनमोबभ्रुशाय ॥ १७ ॥ ॐ
नमो बभ्रुशायव्याधिनेनानाम्पतयेनमोनमोभवस्यहेत्यैजगताम्पतयेनमोनमो रुद्रायाततायि—
नेक्षेत्राणाम्पतयेनमोनमः सूतायाहन्त्यैवनानाम्पतयेनमो रोहिताय ॥ १८ ॥ नमोरोहितायस्थपतये
वृक्षाणाम्पतये नमोनमोभुवन्तयेवारिवस्कृतायौषधीनाम्पतये नमोनमो मन्त्रिणेवाणि—
जायकक्षाणाम्पतये नमोनमोऽउच्चैर्घेषाया क्रन्दयतेपत्नीनाम्पतये नमो नमः कृत्स्नाय ॥ १९ ॥

नमः कृत्स्नायतया धावतेसत्त्वेनाम्पतये नमोनमः सहमानायनिव्याधिनऽआव्याधिनीनाम्पतये
 नमोनमो निषङ्गिणे ककुभायस्तेनानाम्पतये नमोनमोनिचेरवेपरिचरायारण्यनानाम्पतयेनमो
 वञ्चते ॥ २० ॥ नमो वञ्चते परिवञ्चतेस्तायूनाम्पतये नमोनमोनिषङ्गिणऽइषुधिमते—
 तस्वकराणाम्पतयेनमोनमः सूकायिभ्योजिघांसद्भ्योमुष्णताम्पतये नमोनमोसिमद्भ्यो—
 नक्तञ्चरद्भ्योविकृन्तानाम्पतये नमः ॥ २१ ॥ नमऽउष्णी षिणेगिरिचरायकुलुञ्चानाम्पतये
 नमोनमऽइषुमद्भ्योधन्वायिभ्यश्च वोनमोनमऽआतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्य—
 श्चवोनमोनमऽआयच्छद्भ्योस्यद्भ्यश्चवोनमोनमः ॥ २२ ॥ नमोविसृजद्भ्यो विद्भ्य—
 द्भ्यश्चवोनमोनमः स्वपद्भ्योजाग्रद्भ्यश्चवोनमोनमः । शयानेभ्यऽ आसीने—
 भ्यश्चवोनमोनमस्तिष्ठद्भ्योधावद्भ्यश्चवोनमो नमः सभाभ्यः ॥ २३ ॥ नमः सभाभ्यः
 सभापतिभ्यश्चवोनमोनमोश्वेभ्योश्वपतिभ्यश्चवोनमोनमऽआव्याधिनीभ्यो—
 विविद्भ्यन्तीभ्यश्चवो नमोनमऽउगणाभ्यस्तृहतीभ्यश्चवोनमोनमो गणेभ्यः ॥ २४ ॥
 ॐ नमोगणेभ्यो गणपतिभ्यश्चवो नमोनमो व्रातेभ्योव्रातपतिभ्यश्चवोनमोनमोगृत्सेभ्यो

गृत्सपतिभ्यश्चवोनमोनमोविरूपेभ्योविश्वरूपेभ्यश्चवोनमो नमः सेनाभ्यः ॥ २५ ॥
 नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्चवोनमोनमोरथिभ्योऽरथेभ्यश्चवोनमोनमः क्षतृभ्यः
 संग्रहीतृभ्यश्चवोनमोनमोमहद्भ्योऽअर्भकेभ्यश्चवो नमो नमः ॥ २६ ॥ नमस्तक्षद्भ्योर—
 थकारेभ्यश्चवोनमोनमः कुलालेभ्यः कर्म्मारेभ्यश्चवोनमोनमोनिषादेभ्यः पुज्जि—
 ष्ठेभ्यश्चवोनमोनमः श्वनिभ्योमृगयुभ्यश्चवोनमो नमः ॥ २७ ॥ नमः श्वभ्यः
 श्वपतिभ्यश्चवोनमोनमोभवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय—
 च शितिकण्ठाय च नमः ॥ २८ ॥ ॐ कपर्दिने च व्युत्तकेशाय च नमः सहस्रक्षाय च शतधन्वने च—
 नमो गिरिशयाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च ॥ २९ ॥ नमो ह्रस्वाय च—
 वामनाय च नमो बृहते च ववर्षीयसे च नमो वृद्धाय च सवृधे च नमो ग्न्याय च प्रथमाय च ॥ ३० ॥
 नमोऽआशवे चाजिराय च नमः शीघ्र्याय च शीर्ष्याय च नमोऽऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमो ना—
 देयाय च द्वीप्याय च ॥ ३१ ॥ नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्य—
 माय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्याय च नमः ॥ ३२ ॥ सोभ्याय च प्रतिसर्वाय च नमो—

धाम्यायचक्षेम्यायच नमः श्लोक्यायचावसान्यायचनमऽऊर्वायचखल्ल्याय च ॥ ३३ ॥
 नमोवन्यायचकक्ष्यायच नमः श्रवायचप्रतिश्रवायचनमऽआशुषेणायचाशुरथायचनमः
 शूरायचावभेदिने च ॥ ३४ ॥ नमोविल्मिनेचकवचिनेचनमोवर्मिणेचवरूथिनेचनमः
 श्रुतायचश्रुतसेनायचनमोदुन्दुभ्यायचाहनन्याय च ॥ ३५ ॥ नमोधृष्णवेचप्रमृशायच—
 नमोनिषङ्गिणेचेषुधिमतेचनमस्तीक्ष्णेषवेचायुधिनेचनमः स्वायुधायचसुधन्वनेच ॥ ३६ ॥
 नमः स्नुत्यायचपत्न्याय च नमः काट्यायचनीप्याय च नमः कुल्यायचसरस्यायच—
 नमोनादेयायचवैशन्तायचनमः ॥ ३७ ॥ कूप्यायचावट्यायचनमोवीद्भूयायचातप्यायच—
 नमोमेध्यायचविद्युत्यायचनमोवर्ष्यायचावर्ष्याय च ॥ ३८ ॥ नमोवात्यायचरेभ्यायच—
 नमोवास्तव्यायचवास्तुपाय च नमः सोमायचरुद्रायचनमस्ताम्रायचारुणाय च ॥ ३९ ॥
 नमः शङ्गवेचपशुपतयेचनमऽ उग्रायचभीमायचनमोग्रेवधायचदूरेवधायचनमोहन्त्रेचहनीय
 सेचनमोवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्योनमस्ताराय ॥ ४० ॥ नमः शम्भवायचमयोभवायचनमः
 शङ्करायचमयस्करायचनमः शिवायचशिवतराय च ॥ ४१ ॥ नमः पाञ्चर्यायचावाञ्चर्याचनमः

प्रतरणायचोत्तरणायचनमस्तीर्थायचकूल्यायचनमः शष्प्यायचफेन्यायचनमः ॥ ४२ ॥
 सिकत्यायचप्रवाह्यायचनमः किंशिलायचक्षयणायचनमः कपर्दिनेचपुलस्तयेचनमः—
 इरिण्यायचप्रपत्थ्याय च ॥ ४३ ॥ नमोव्रज्यायचगोष्ठ्यायचनमस्तल्प्यायचगेह्या
 यचनमोहदय्यायचनिवेष्ट्यायचनमः काट्यायचगह्वरेष्ठायचनमः ॥ ४४ ॥ शुष्क्याय च—
 हरित्यायचनमः पांसव्यायचरजस्यायचनमोलोप्यायचोलप्यायचनमः ऊर्व्यायच—
 सूर्व्यायचनमः ॥ ४५ ॥ पर्यायचपर्णसदायचनमः उद्गुरमाणायचाभिन्नतेचनमः आखिदतेच—
 प्रषिदतेचनमः इषुकृद्भ्योऽधनुष्कृद्भ्यश्चवोनमोनमोवः किरिकेभ्योऽदेवानां हृदयेभ्योनमोवि—
 चिन्वत्केभ्योनमोविक्षिणत्केभ्योनमः आनिर्हतेभ्यः ॥ ४६ ॥ द्रापेऽअन्धसस्पतेदरिद्र—
 नीललोहित ॥ आसाम्प्रजानामेषाम्पशूनाम्नाभेर्मरिोऽमोचनः किञ्चनाममत् ॥ ४७ ॥
 इमारुद्रायतवसेकपर्दिनेक्षयद्वीरायप्रभरामहेमतीः ॥ यथाशमसद्विपदेचतुष्पदेविश्वम्पुष्टङ्ग्रामेऽ—
 अस्मिन्ननातुरम् ॥ ४८ ॥ स्नातेरुद्रशिवातनूः शिवाविश्वाहाभेषजीः ॥ शिवारु—
 तस्यभेषजीतयानोमृडजीवसे ॥ ४९ ॥ परिनोरुद्रस्यहेतिर्वृणक्तुपरित्वेषस्य दुर्मतिरघायोः ॥

अवस्थिरामघवद्भ्यस्तनुष्वमीद्वस्तोकायतनयायमृड ॥ ५० ॥ मीदुष्टमशिवतमशिवोनः
 सुमना भव ॥ परमैवृक्षऽआयुधनिधायकृत्तिंवसानऽआचरपिनाकम्बिभ्रदागहि ॥ ५१ ॥
 विकिरिद्रविलोहितनमस्तेऽस्तुभगवः ॥ यास्तेसहस्रद्वहेतयोन्यमस्मन्निव पन्तुताः ॥ ५२ ॥
 सहस्राणिसहस्रशोबाह्वोस्तवहेतयः तासामीशानोभगवः परार्चीनामुखाकृधि ॥ ५३ ॥
 असंख्यातासहस्राणियेरुद्राऽअधिभूम्याम् । तेषां सहस्रयोजनेवधन्वानितन्मसि ॥ ५४ ॥
 अस्मिन्महत्यर्णवेन्तरिक्षेभवाऽअधि ॥ तेषां सह० ॥ ५५ ॥ नीलग्रीवाः शितिकण्ठा-
 दिवद्वरुद्राऽउपश्रिताः ॥ तेषां सह० ॥ ५६ ॥ नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वाऽअधः
 क्षमाचराः ॥ तेषां सह० ॥ ५७ ॥ येवृक्षेषुशष्पिञ्जरानीलग्रीवाविलोहिताः ॥ तेषां
 सह० ॥ ५८ ॥ येभूतानामधिपतयोविशिखासः कपर्दिनः ॥ तेषां सह० ॥ ५९ ॥
 येपथाभ्यधिरक्षयऽऐलवृदाऽआयुर्धुधः ॥ तेषां सह० ॥ ६० ॥ येतीर्थानिप्रचरन्ति-
 सुकाहस्तानिषड्भिणः ॥ तेषां सह० ॥ ६१ ॥ येत्रेषु विविध्यन्तिपात्रेषुपिबतोजनान् ॥

तेषां सह० ॥ ६२ ॥ यऽएतावन्तश्च भूयांश्चसश्चदिशोरुद्रावितस्थिरे ॥ तेषां
 सह० ॥ ६३ ॥ नमोस्तुरुद्रेभ्यो येदिवियेषां वर्षमिषवः ॥ तेभ्यो दशप्राचीर्दशदक्षिणा—
 दशप्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः ॥ तेभ्यो नमोऽस्तु ते नो वन्तु ते नो मृडयन्तु ते यन्दिष्मो यश्चनो—
 द्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदध्मः ॥ ६४ ॥ नमोस्तुरुद्रेभ्यो येन्तरिक्षे येषां वातऽइषवः ॥ तेभ्यो दश—
 प्राचीर्दशदक्षिणा दशप्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः ॥ तेभ्यो नमोऽस्तु ते नो वन्तु ते नो मृडयन्तु
 ते यन्दिष्मो यश्चनो द्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदध्मः ॥ ६५ ॥ नमोस्तुरुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येषां मन्—
 मिषवः ॥ तेभ्यो दशप्राचीर्दशदक्षिणा दशप्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः ॥ तेभ्यो—
 नमोऽस्तु ते नो वन्तु ते नो मृडयन्तु ते यन्दिष्मो यश्चनो द्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदध्मः ॥ ६६ ॥

॥ इति पितृसूक्तम् ॥

श्रीः

ॐ रामाय नमः

रामगीता

श्रीमहादेव उवाच—

ततो जगन्मङ्गलमङ्गलात्मना, विधाय रामायणकीर्तिमुत्तमाम् ।
 चचार पूर्वाचरितं रघूत्तमो, राजर्षिवर्यैरभिसेवितं यथा ॥ १ ॥

सौमित्रिणा पृष्ट उदारबुद्धिना, रामः कथाः प्राह पुरातनीः शुभाः ।
 राज्ञः प्रमत्तस्य नृगस्य शापतो, द्विजस्य तिर्यक्त्वमथाऽऽह राघवः ॥ २ ॥

कदाचिदेकान्त उपस्थितं प्रभुं, रामं रमालालितपादपङ्कजम् ।
 सौमित्रिरासादितशुद्धभावनः, प्रणम्य भक्त्या विनयान्वितो ऽब्रवीत् ॥ ३ ॥

सौमित्रिरुवाच—

त्वं शुद्धबोधोऽसि हि सर्वदेहिनामात्मास्यधीशोऽसि निराकृतिः स्वयम् ।
 प्रतीयसे ज्ञानदृशां महामते, पादाब्जभृङ्गाहितसङ्गसङ्गिनाम् ॥ ४ ॥
 अहं प्रपन्नोऽस्मि पदाम्बुजं प्रभो, भवाऽपवर्गं तव योगिभावितम् ।
 यथाञ्जसाऽज्ञानमपारवारिधिं, सुखं तरिष्यामि तथाऽनुशाधि माम् ॥ ५ ॥
 श्रुत्वाऽथ सौमित्रिवचोऽखिलं तदा, प्राह प्रपन्नार्तिहरः प्रसन्नधीः ।
 विज्ञानमज्ञानतमः प्रशान्तये, श्रुतिप्रपन्नं क्षितिपालभूषणः ॥ ६ ॥

श्रीरामचन्द्र उवाच—

आदौ स्ववर्णाश्रमवर्णिताः क्रियाः, कृत्वा समासादितशुद्धमानसः ।
 समाप्य तत्पूर्वमुपात्तसाधनः, समाश्रयेत् सद्गुरुमात्मलब्धये ॥ ७ ॥
 क्रिया शरीरोद्भवहेतुरादृता, प्रियाऽप्रियौ तौ भवतः सुरागिणः ।
 धर्मेतरौ तत्र पुनः शरीरकं, पुनः क्रिया चक्रवदीर्यते भवः ॥ ८ ॥

अज्ञानमेवाऽस्य हि मूलकारणं, तद्भानमेवाऽत्र विधौ विधीयते ।
 विद्यैव तन्नाशविधौ पटीयसी, न कर्म तज्जं सविरोधमीरितम् ॥ ९ ॥
 नाऽज्ञानहानिर्न च रागसंक्षयो, भवेत्ततः कर्म सदोषमुद्भवेत् ।
 ततः पुनः संसृतिरप्यवारिता, तस्माद् बुधो ज्ञानविचारवान् भवेत् ॥ १० ॥
 ननु क्रिया वेदमुखेन चोदिता, तथैव विद्या पुरुषार्थसाधनम् ।
 कर्तव्यता प्राणभृतः प्रचोदिता, विद्यासहायत्वमुपैति सा पुनः ॥ ११ ॥
 कर्माकृतौ दोषमपि श्रुतिर्जगौ, तस्मात् सदा कार्यमिदं मुमुक्षुणा ।
 ननु स्वतन्त्रा ध्रुवकार्यकारिणी, विद्या न किञ्चिन्मनसाप्यपेक्षते ॥ १२ ॥
 न सत्यकार्योऽपि हि यद्वदध्वरः, प्रकाङ्क्षतेऽन्यानपि कारकादिकान् ।
 तथैव विद्या विधितः प्रकाशितैर्विशिष्यते कर्मभिरेव मुक्तये ॥ १३ ॥
 केचिद्वदन्तीति वितर्कवादिनस्तदप्यसद्दृष्टविरोधकारणात् ।
 देहाभिमानादभिवर्धते क्रिया, विद्यागताहङ्कृतितः प्रसिद्ध्यति ॥ १४ ॥

विशुद्धविज्ञानविरोचनाञ्चिता, विद्यात्मवृत्तिश्च रमेति भण्यते ।
 उदेति कर्माऽखिलकारकादिभिर्निहन्ति विद्याऽखिलकारकादिकम् ॥ १५ ॥
 तस्माद् यजेत् कार्यमशेषतः सुधीर्विद्याविरोधान्न समुच्चयो भवेत् ।
 आत्मानुसन्धानपरायणः सदा, निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिगोचरः ॥ १६ ॥
 यावच्छरीरादिषु माययात्मधीस्तावद्विधेयो विधिवादकर्मणाम् ।
 नेतीति वाक्यैरखिलं निषिध्य तज्ज्ञात्वा परात्मानमथ त्यजेत् क्रियाः ॥ १७ ॥
 यदा परात्मात्मविभेदभेदकं, विज्ञानमात्मन्यवभाति भास्वरम् ।
 तदैव माया प्रविलीयतेऽञ्जसा, सकारका कारणमात्मसंसृतेः ॥ १८ ॥
 श्रुतिप्रमाणाऽभिविनाशिता च सा, कथं भविष्यत्यपि कार्यकारिणी ।
 विज्ञानमात्रादमला द्वितीयतस्तस्मादविद्या न पुनर्भविष्यति ॥ १९ ॥
 यदि स्म नष्टा न पुनः प्रसूयते, कर्ताऽहमस्येति मतिः कथं भवेत् ।
 तस्मात् स्वतन्त्रा न किमप्यपेक्षते, विद्या विमोक्षाय विभाति केवला ॥ २० ॥

सा तैत्तिरीयश्रुतिराह सादरं, न्यासं प्रशस्ताऽखिलकर्मणां स्पृष्टम् ।
 एतावदित्याह च वाजिनां श्रुति-ज्ञानं विमोक्षाय न कर्म साधनम् ॥ २१ ॥
 विद्यासमत्वेन तु दर्शितस्त्वया, क्रतुर्न दृष्टान्त उदाहृतः समः ।
 फलैः पृथक्त्वाद् बहुकारकैः क्रतुः, संसाध्यते ज्ञानमतो विपर्ययम् ॥ २२ ॥
 स प्रत्यवायो ह्यहमित्यनात्मधीरज्ञप्रसिद्धा न तु तत्त्वदर्शिनः ।
 तस्माद् बुधैः त्याज्यमविक्रियात्मभिर्विधानतः कर्मविधिप्रकाशितम् ॥ २३ ॥
 श्रद्धान्वितस्तत्त्वमसीति वाक्यतो, गुरोः प्रसादादपि शुद्धमानसः ।
 विज्ञाय चैकात्म्यमथात्मजीवयोः, सुखी भवेन्मेरुरिवाऽप्रकम्पनः ॥ २४ ॥
 आदौ पदार्थावगतिर्हि कारणं, वाक्यार्थविज्ञानविधौ विधानतः ।
 तत्त्वं पदार्थौ परमात्मजीवका-वसीति चैकात्म्यमथानयोर्भवेत् ॥ २५ ॥
 प्रत्यक्परोक्षादिविरोधमात्मनो-र्विहाय संगृह्य तयोश्चिदात्मताम् ।
 संशोदितां लक्षणया च लक्षितां, ज्ञात्वा स्वमात्मानमथाऽद्वयो भवेत् ॥ २६ ॥

एकात्मकत्वाज्जहती न संभवेत्, तथाऽजहल्लक्षणता विरोधतः ।
 सोऽयं पदार्थाविव भागलक्षणा, युज्येत तत्त्वं पदयोरदोषतः ॥ २७ ॥
 रसादिपञ्चीकृतभूतसम्भवं, भोगालयं दुःखसुखादिकर्मणाम् ।
 शरीरमाद्यन्तवदादिकर्मजं, मायामयं स्थूलमुपाधिमात्मनः ॥ २८ ॥
 सूक्ष्मं मनोबुद्धिदशेन्द्रियैर्युतं, प्राणैरपञ्चीकृतभूतसम्भवम् ।
 भोक्तुः सुखादेरनुसाधनं भवे-च्छरीरमन्यद्विदुरात्मनो बुधाः ॥ २९ ॥
 अनाद्यनिर्वाच्यमपीह कारणं, मायाप्रधानं तु परं शरीरकम् ।
 उपाधिभेदात् तु यतः पृथक् स्थितं, त्वात्मानमन्मन्यवधारयेत् क्रमात् ॥ ३० ॥
 कोशेष्वयं तेषु तु तत्तदाकृति-र्विभाति सङ्गात् स्फटिकोपलो यथा ।
 असङ्गरूपोऽयमजो यतोऽद्वयो, विज्ञायते ऽस्मिन् परितो विचारिते ॥ ३१ ॥
 बुद्धेस्त्रिधा वृत्तिरपीह दृश्यते, स्वप्नादिभेदेन गुणत्रयात्मनः ।
 अन्योऽन्यतोऽस्मिन् व्यभिचारतो मृषा, नित्ये परे ब्रह्मणि केवले शिवे ॥ ३२ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनश्चिदात्मनां, सङ्वादजस्रं परिवर्तते धियः ।
 वृत्तिस्तमोगूलतयाज्ञलक्षणा, यावद् भवेत् तावदसौ भवोद्भवः ॥ ३३ ॥
 नेति प्रमाणेन निराकृताऽखिलो, हृदा समास्वादितचिद्धनाऽमृतः ।
 त्यजेदशेषं जगदात्तसद्द्रसं, पीत्वा यथाऽम्भः प्रजहाति तत्फलम् ॥ ३४ ॥
 कदाचिदात्मा न मृतो न जायते, न पेयते नाऽपि विवर्धतेऽनवः ।
 निरस्तसर्वातिशयः सुखात्मकः, स्वयंप्रभः सर्वगतोऽयमद्वयः ॥ ३५ ॥
 एवंविधे ज्ञानमये सुखात्मके, कथं भवो दुःखमयः प्रतीतये ।
 अज्ञानतो ऽध्यासवशात् प्रकाशते, ज्ञाने विलीयेत विरोधतः क्षणात् ॥ ३६ ॥
 यदन्यदन्यत्र विभाव्यते भ्रमा—दध्यासमित्याहुरमुं विपश्चितः ।
 असर्पभूतेऽहिविभावनं यथा, रज्ज्वादिके तद्वदपीश्वरे जगत् ॥ ३७ ॥
 विकल्पमायारहिते चिदात्मके—ऽहङ्कार एषः प्रथमः प्रकल्पितः ।
 अध्यास एवात्मनि सर्वकारणे, निरामये ब्रह्मणि केवले परे ॥ ३८ ॥

इच्छादिरागादिसुखादिधर्मिकाः, सदा धियः संसृतिहेतवः परे ।
 यस्मात् प्रसुप्तौ तदभावतः परः, सुखस्वरूपेण विभाव्यते हि नः ॥ ३९ ॥
 अनाद्यविद्योद्भवबुद्धिबिम्बितो, जीवः प्रकाशोऽयमितीर्य ते चितः ।
 आत्माधियः साक्षितया पृथक् स्थितो, बुद्ध्या परिछिन्नपरः स एव हि ॥ ४० ॥
 चिद्बिम्बसाक्ष्यात्मधियां प्रसङ्गत—स्त्वेकत्र वासादनलाक्तलोहवत् ।
 अन्योन्यमध्यासवशात् प्रतीयते, जडाऽजडत्वं च चिदात्मचेतसोः ॥ ४१ ॥
 गुरोः सकाशादपि वेदवाक्यतः, सज्जातविद्याऽनुभवो निरीक्ष्य तम् ।
 स्वात्मानमात्मस्थमुपाधिवर्जितं, त्यजेदशेषं जडमात्मगोचरम् ॥ ४२ ॥
 प्रकाशरूपोऽहमजोऽहमद्वयो—ऽसकृद् विभातोऽहमतीव निर्मलः ।
 विशुद्धविज्ञानधनो निरामयः, सम्पूर्ण आनन्दमयोऽहमक्रियः ॥ ४३ ॥
 सदैव मुक्तोऽहमचिन्त्यशक्तिमा—नतीन्द्रियज्ञानमविक्रियात्मकः ।
 अनन्तपारोऽहमहर्निशं बुधै—र्विभावितोऽहं हृदि वेदवादिभिः ॥ ४४ ॥

एवं सदात्मानमखण्डितात्मना, विचारमाणस्य विशुद्धभावना ।
 हन्यादविद्यामचिरेण कारकै—रसायनं यद्वदुपासितं रुजः ॥ ४५ ॥
 विविक्त आसीन उपारतेन्द्रियो, विनिर्जितात्मा विमलान्तराशयः ।
 विभायेदेकमनन्यसाधनो, विज्ञानदृक्केवल आत्मसंस्थितः ॥ ४६ ॥
 विश्वं यदेतत् परमात्मदर्शनं, विलापयेदात्मनि सर्वकारणे ।
 पूर्णश्चिदानन्दमयोऽवतिष्ठते, न वेद बाह्यं न च किञ्चिदान्तरम् ॥ ४७ ॥
 पूर्वं समाधेरखिलं विचिन्तये—दोष्कारमात्रं सचराचरं जगत् ।
 तदेव वाच्यं प्रणवो हि वाचको, विभाव्यतेऽज्ञानवशात्त्र बोधतः ॥ ४८ ॥
 अकारसंज्ञः पुरुषो हि विश्वको, ह्युकारकस्तैजस ईर्यते क्रमात् ।
 प्राज्ञो मकारः परिपठ्यतेऽखिलैः, समाधिपूर्वं न तु तत्त्वतो भवेत् ॥ ४९ ॥
 विश्वं त्वकारं पुरुषं विलापये—दुकारमध्ये बहुधा व्यवस्थितम् ।
 ततो मकारे प्रविलाप्य तैजसम्, द्वितीयवर्णं प्रणवस्य चाऽन्तिमे ॥ ५० ॥

मकारमप्यात्मनि चिद्धने परे, विलापयेत् प्राज्ञमपीह कारणम् ।
 सोऽहं परं बह्य सदा विमुक्तिमद्, विज्ञानदृङ्मुक्त उपाधितोऽमलः ॥ ५१ ॥
 एवं सदा जातपरात्मभावनः, स्वानन्दतुष्टः परिविस्मृताऽखिलः ।
 आस्ते स नित्यात्मसुखप्रकाशकः, साक्षाद्विमुक्तोऽचलवारिसिन्धुवत् ॥ ५२ ॥
 एवं सदाभ्यस्तसमाधियोगिनो, निर्वृत्तसर्वेन्द्रियगोचरस्य हि ।
 विनिर्जिताऽशेषरिपोरहं सदा, दृश्यो भवेयं जितषड्गुणाऽऽत्मनः ॥ ५३ ॥
 ध्यात्वैवमात्मानमहर्निशं मुनि—स्तिष्ठेत् सदा मुक्तसमस्तबन्धनः ।
 प्रारब्धमश्नन्नभिमानवर्जितो, मय्येव साक्षात् प्रविलीयते ततः ॥ ५४ ॥
 आदौ च मध्ये च तथैव चाऽन्ततो, भवं विदित्वा भयशोककारणम् ।
 हित्वा समस्तं विधिवादचोदितं, भजेत् स्वमात्मानमथाऽखिलात्मनाम् ॥ ५५ ॥
 आत्मन्यभेदेन विभावयन्निदं, भवत्यभेदेन मयाऽऽत्मना तदा ।
 यथा जलं वारिनिधौ यथा पयः, क्षीरे वियद्व्योम्यनिले यथाऽनिलः ॥ ५६ ॥
 इत्थं यदीक्षेत हि लोकसंस्थितो, जगन्मृषैवेति विभावयन्मुनिः ।
 निराकृतत्वाच्छ्रुतियुक्तिमानतो, यथेन्दुभेदो दिशि दिग्भ्रमादयः ॥ ५७ ॥

यावन्न पश्येदखिलं मदात्मकं, तावन्मदाराधनतत्परो भवेत् ।
 श्रद्दालुरत्यूर्जितभक्तिलक्षणो, यस्तस्य दृश्योऽहमहर्निशं हृदि ॥ ५८ ॥
 रहस्यमेतच्छ्रुतिसारसंग्रहं, मया विनिश्चित्य तवोदितं प्रिय !
 यस्त्वेतदालोचयतीह बुद्धिमान्, स मुच्यते पातकराशिभिः क्षणात् ॥ ५९ ॥
 भ्रातर्यदीदं परिदृश्यते जगन्—मायैव सर्वं परिहृत्य चेतसा ।
 मद्भावनाभावितशुद्धमानसः, सुखी भवाऽऽनन्दमयो निरामयः ॥ ६० ॥
 यः सेवते मामगुणं गुणात्परं, हृदा कदा वा यदि वा गुणात्मकम् ।
 सोऽहं स्वपादाञ्चितरेणुभिः स्पृशन्, पुनाति लोकत्रितयं यथा रविः ॥ ६१ ॥

विज्ञानमेतदखिलं श्रुतिसारमेकं,
 वेदान्तवेद्यचरणेन मयैव गीतम् ।

यः श्रद्धया परिपठेद् गुरुभक्तियुक्तो,
 मद्रूपमेति यदि मद्रूपचनेषु भक्तिः ॥ ६२ ॥

॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणोक्तोत्तरकाण्डान्तर्गता रामगीता सम्पूर्णा ॥

॥ श्रीरामचन्द्रार्पणमस्तु ॥

यावन्न पश्येदखिलं मदात्मकं, तावन्मदाराधनतत्परो भवेत् ।
 श्रद्धालुरत्यूर्जितभक्तिलक्षणो, यस्तस्य दृश्योऽहमहर्निशं हृदि ॥ ५८ ॥
 रहस्यमेतच्छ्रुतिसारसंग्रहं, मया विनिश्चित्य तवोदितं प्रिय !
 यस्त्वेतदालोचयतीह बुद्धिमान्, स मुच्यते पातकराशिभिः क्षणात् ॥ ५९ ॥
 भ्रातर्यदीदं परिदृश्यते जगन्—मायैव सर्वं परिहृत्य चेतसा ।
 मद्भावनाभावितशुद्धमानसः, सुखी भवाऽऽनन्दमयो निरामयः ॥ ६० ॥
 यः सेवते मामंगुणं गुणात्परं, हृदा कदा वा यदि वा गुणात्मकम् ।
 सोऽहं स्वपादाञ्चितरेणुभिः स्पृशन्, पुनाति लोकत्रितयं यथा रविः ॥ ६१ ॥

विज्ञानमेतदखिलं श्रुतिसारमेकं,
 वेदान्तवेद्यचरणेन मयैव गीतम् ।

यः श्रद्धया परिपठेद् गुरुभक्तियुक्तो,

मद्रूपमेति यदि मद्रूपेण भक्तिः ॥ ६२ ॥

॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणोक्तोत्तरकाण्डान्तर्गता रामगीता सम्पूर्णा ॥

॥ श्रीरामचन्द्रार्पणमस्तु ॥